

Τ.Ε.Ι ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: «ΠΑΡΑΔΟΣΗ» ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

**«Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΒΟΛΗ ΚΑΙ
ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΚΠΟΜΠΗ “ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ”».**

ΝΑΤΣΙΑΒΑ ΜΑΡΙΑ
Α.Φ.Μ 111

ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΟΥ
Κ.ΘΩΜΑΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ

ΑΡΤΑ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΠΡΟΛΟΓΟΣ</u>	3
<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Αντικείμενο και στόχοι της εργασίας</u>	4 -6
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Βασικοί ορισμοί και όροι</u>	
1.1 Ο ορισμός της επικοινωνίας	8- 9
1.2 Μαζική επικοινωνία	9- 11
1.3 Η θεώρηση της «διαμεσολάβησης»	12-14
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : 2.1 Εθνικισμός</u>	15-20
2.2 Ελληνικός εθνικισμός	20-26
2.3 Θρησκεία και συλλογική ταυτότητα	27-30
2.4 Εθνικισμός και «παράδοση»	30-33
2.5 ΜΜΕ και «Παράδοση». Η διαμεσολάβηση της «παράδοσης»	34-38
2.6 ΜΜΕ και εθνικισμός	38-40
<u>2.7 Τα χαρακτηριστικά και η αποστολή της ελληνικής δημόσιας ραδιοτηλεόρασης (ΕΡΤ):</u>	
Α) Ιστορικό της ΕΡΤ	41-42
Β) Η κοινωνική αποστολή της ΕΡΤ	42-43
Γ) Τα χαρακτηριστικά και οι αρχές λειτουργίας του τηλεοπτικού προγράμματος της ΕΡΤ	43-45
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : 3.1 Ανάλυση δείγματος</u>	46-47
3.2 Παρουσίαση δείγματος (Α)	46-48
3.3 Παρουσίαση δείγματος (Β)	49-52
3.4 Σχολιασμός και ανάλυση	52-56
<u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:</u>	57-59
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:</u>	60-65

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η περάτωση της παρούσας εργασίας δεν θα ήταν εφικτή αν εκτός από την προσωπική μου θέληση και προσπάθεια, δεν υπήρχε και η υποστήριξη αγαπημένων προσώπων.

Πολλές είναι οι ευχαριστίες που οφείλω στη μητέρα μου Ελένη. Στις πολύ καλές φίλες, Γεωργία Κηποπούλου, Ελένη Ζαμάνη και Τόνια Χατζοπούλου, για την συμπαράσταση τους κάθε φορά που την είχα ανάγκη. Τον υπεύθυνο καθηγητή, Θωμάτο Γιάννη οι συμβουλές, οι παρατηρήσεις και τα σχόλια του οποίου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πραγμάτωση, ενός όσο γίνεται καλύτερου αποτελέσματος. Την Δέσποινα Καλανταρίδου για την φιλολογική επιμέλεια των κειμένων.

Και τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την αγαπημένη φίλη, σύμβουλο, κριτή και υποστηρικτή, Άννα Μπατάλα, για την αμέριστη βοήθεια – ενθάρρυνση, μα πάνω από όλα την ουσιαστική υποστήριξη που απλόχερα μου προσέφερε.

N.M

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σε μια περίοδο που η τεχνολογία ενισχύει την δύναμη των μέσων λόγω της εύκολης παραγωγής αλλά και αποδοχής των χιλιάδων μηνυμάτων τα οποία προσφέρονται καθημερινά, προωθείται η άποψη, ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν την κύρια πηγή μέσα από την οποία απεικονίζεται η κοινωνική πραγματικότητα, ενώ παράλληλα με την προσφορά τους στο κοινό ενός κοινού «πολιτισμικού περιβάλλοντος» αποτελούν σημαντική έκφραση της κοινής εθνικής ταυτότητας.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η «παράδοση». Πιο αναλυτικά, η προβληματική του θέματος κινείται σε ένα πλαίσιο που αφορά τη «διαμεσολάβηση» της «παραδοσιακής» μουσικής και συγκεκριμένα των «παραδοσιακών» χριστουγεννιάτικων τραγουδιών μέσα

από την κρατική τηλεόραση και την τηλεοπτική εκπομπή «Μουσική Παράδοση» του Παναγιώτη Μυλωνά.

Κεντρικός άξονας της εργασίας είναι η διαπίστωση, η καταγραφή και η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης στο θέμα που αφορά στη συμβολή της κρατικής τηλεόρασης στη διαμόρφωση της κοινής εθνικής ταυτότητας.

Εξειδικεύοντας, κύριο στόχο της εργασίας αποτελεί η μελέτη της συμβολής των μέσων μαζικής επικοινωνίας, που στην περίπτωση μας είναι η μουσικό- χορευτική εκπομπή της ΕΡΤ1 «Μουσική Παράδοση», στα πλαίσια της οποίας πραγματεύεται η «πολιτιστική παράδοση» του τόπου σε μια προσπάθεια για διαμόρφωση αλλά και ενίσχυση της εθνικής συλλογικής ταυτότητας. Στόχος μας είναι ουσιαστικά να εστιάσουμε στη διεργασία της «μεσοποίησης»¹, έτσι όπως παρουσιάζεται στις σύγχρονες διαδικασίες κατασκευής της εθνικής ταυτότητας από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Ξεκινώντας από την τηλεόραση, αναφέρουμε, ότι στις μέρες μας είναι το μέσο επικοινωνίας, το οποίο πολύ περισσότερο από τα υπόλοιπα συμβάλει στη «μεσοποίηση» της εθνικής ταυτότητας σε μαζικό επίπεδο. Και αυτό γιατί η λεγόμενη «ζωντανή μετάδοση» έχει τη δυνατότητα να δραματοποιεί ένα μεμονωμένο τοπικό γεγονός και εύκολα να το μετατρέψει και να το παρουσιάζει σε συμβάν εθνικής κλίμακας. Κατά αυτόν τον τρόπο, όταν ένα εθνικό γεγονός συγκεντρώσει την προσοχή των μέσων επικοινωνίας και ιδιαίτερα των τηλεοπτικών καναλιών ενεργοποιεί αυτόματα το εθνικό αίσθημα του κοινού, το οποίο συσπειρώνεται ως «φαντασιακή κοινότητα»².

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συχνά χαρακτηρίζονται ως εκφραστές αλλά και δημιουργοί της εθνικής ταυτότητας³. Η εργασία αυτή επιδιώκει να

¹ Σύμφωνα με τον Thompson τα ΜΜΕ λειτουργούν ως διαμεσολαβητές της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς έχουν τη δυνατότητα να παρεμβάλλονται ανάμεσα στα υποκείμενα και τις εμπειρίες τους και συχνά να αναλαμβάνουν τη σύνδεσή τους με βασικούς κοινωνικούς θεσμούς. Η διαδικασία της διαμεσολάβησης, όπως αναφέρει, στηρίζεται στη συνθήκη της μεταφοράς δεδομένων (γραφή και ανάλυση για τον τύπο, αναμετάδοση λόγου για το ραδιόφωνο και προβολή εικόνας για την τηλεόραση) που συνθέτουν ένα αντιληπτικό σύνολο το οποίο ο αναγνώστης, ακροατής ή θεατής προσλαμβάνει ως «εμπειρία». Κατά αυτό τον τρόπο τα ΜΜΕ διαμεσολαβούν στην «προώθηση των συμβόλων», διαδικασία την οποία ο ίδιος ονομάζει «οιονεί μεσολαβημένη αλληλόδραση» (Thompson, John, 1998 *Νεωτερικότητα και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση).

² Σχετικά με τον όρο «φαντασιακή κοινότητα», βλ. Anderson, Benedict, 1997 *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Νεφέλη, σελ.79

³ Λαδής, Στέλλα, 2007 «Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ταυτότητα και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η περίπτωση της Ελλάδας και της Ισπανίας». Στο Μ., Κοντοχρήστου (επιμ.), *ΜΜΕ και Ταυτότητα στην Ελλάδα*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήσης, σελ. 285.

δώσει κάποιες απαντήσεις στο θέμα αυτό συζητώντας και αναλύοντας τη συμβολή των ΜΜΕ στη συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, όπως αυτή καλλιεργείται μέσα από την λαογραφικού περιεχομένου εκπομπή της ΕΡΤ 1. Η διερεύνηση του πεδίου αυτού σε σχέση με την έννοια της «παράδοσης» αποτελεί και την κατάληξη της εργασίας.

Η παρούσα εργασία είναι χωρισμένη σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στη θεωρία της επικοινωνίας και ειδικότερα της μαζικής επικοινωνίας, προσεγγίζοντας το ζήτημα από την οπτική γωνία του κοινωνιολογικού τρόπου σκέψης και της κριτικής θεωρίας.

Η δεύτερη ενότητα εστιάζει στη θεωρία του εθνικισμού, καθώς και στην προβολή και προώθηση του φαινομένου του εθνικισμού από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη εστιάζεται στη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στην «παράδοση» και τη θρησκεία (ως μορφές ισχυροποίησης του έθνους) και τον εθνικισμό, αλλά και στην ανάλυση των τεχνικών που δομούν επιλεκτικά το εθνικό παρελθόν, ώστε το τελευταίο να εξυπηρετεί τους πολιτικούς προσανατολισμούς του παρόντος.

Η τρίτη ενότητα περιγράφει και αναλύει τις δυο εορταστικές εκπομπές έτσι όπως παρουσιάστηκαν στη μουσικό-χορευτική εκπομπή «Μουσική Παράδοση» από την ΕΡΤ 1. Το τέταρτο και τελευταίο μέρος της εργασίας αναφέρεται στα συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν από την ανάλυση των παραδειγμάτων που παρουσιάστηκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΒΑΣΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΡΟΙ

1.1 Ο ορισμός της επικοινωνίας.

Η έννοια της επικοινωνίας έχει οριστεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους, αλλά δεν επιθυμούμε να προσκολληθούμε σε ένα συγκεκριμένο ορισμό από τη στιγμή που και οι συγγραφείς που θα αναφέρουμε, έχουν, όπως θα δούμε, διαφορετικές απόψεις για την έννοια της επικοινωνίας.

Αρχικά, ο ΜακΚουέλ συνοψίζει τη σκέψη του για την επικοινωνία «στην αποδοχή ή τη λήψη ενός νοήματος στην διαδικασία αποστολής και πρόσληψης των μηνυμάτων»¹. Ακόμη, έχουν διατυπωθεί και πολλοί άλλοι ορισμοί που επιστημονικά είναι σχεδόν αδύνατον να αμφισβητηθούν.

Για τον Theodorson η επικοινωνία είναι «η μετάδοση πληροφοριών, ιδεών, στάσεων ή συναισθήματος από ένα πρόσωπο σε ένα άλλο κυρίως διαμέσου συμβόλων»².

Σύμφωνα με τον James Carey «επικοινωνία είναι μια συμβολική διαδικασία όπου η πραγματικότητα παράγεται, διατηρείται ανασκευάζεται και μετασχηματίζεται» (ΜακΚουέλ, 1997: 158).

Για τον Gerbner «η επικοινωνία μπορεί να οριστεί ως κοινωνική αλληλεπίδραση διαμέσου μηνυμάτων» (ΜακΚουέλ, Βιντάλ, 2001: 25 παραθέτει τον Gerbner 1967).

Για τον Cooley «επικοινωνία είναι ο μηχανισμός μέσω του οποίου υπάρχουν και αναπτύσσονται οι ανθρώπινες σχέσεις, όλα τα σύμβολα του

¹ΜακΚουέλ, Ντ., 1997 *Εισαγωγή στην θεωρία της μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.39.

²ΜαΚουέιλ, Ντένις, Βιντάλ, Σβέν, 2001 *Μοντέλα επικοινωνίας. Για τη μελέτη των μέσων μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 25.

νου, μαζί με τα μέσα μεταβίβασης τους στο χώρο και τη διατήρησή τους στο χρόνο»¹.

Σημαντικό είναι να λάβουμε υπόψη, ότι η έννοια της επικοινωνίας βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Όπως αναφέρει και ο Μ. Νόττας, «τα πάντα είναι επικοινωνία, τα πάντα ανάγονται σε προβλήματα επικοινωνίας. Από μεγάλους πολιτισμούς μέχρι μεγάλους πολέμους». Βασική, λοιπόν, λειτουργία της επικοινωνίας είναι να δώσει νόημα στη ζωή, να ερμηνεύσει τις εμπειρίες μας και να κατανοήσει τον κόσμο².

1.2 Μαζική επικοινωνία

Ο όρος «μαζική επικοινωνία» πρωτοεμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Η ίδια η λέξη «μαζική» θεωρείται από τη φύση της αμφισβητήσιμη. Ο όρος επικοινωνία, όπως παραπάνω αναφέραμε, δεν έχει προς το παρόν έναν κοινά αποδεκτό ορισμό πέρα από αυτόν που έχει διατυπώσει ο Gerbner περί της «κοινωνικής αλληλεπίδρασης διαμέσου των μηνυμάτων», ο οποίος είναι δύσκολο να αμφισβητηθεί. Ο Janowitz - σε έναν παλιό σχετικά ορισμό - προσδιορίζει την μαζική επικοινωνία ως εξής: «Η μαζική επικοινωνία περιλαμβάνει τους θεσμούς και τις τεχνικές με τις οποίες ορισμένες ομάδες χρησιμοποιούν τεχνολογικά μέσα (τύπο, ραδιόφωνο, ταινίες, κ.τ.λ.) για να διαδώσουν συμβολικό περιεχόμενο σε μεγαλύτερα, ετερογενή και διασκορπισμένα ακροατήρια»³. Σε αυτόν, αλλά και σε παρόμοιους ορισμούς, η λέξη «επικοινωνία» εκλαμβάνεται με την έννοια της «μετάδοσης» από τον πομπό στον δέκτη και όχι με την πλήρη σημασία του όρου.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε, ότι η «διαδικασία της μαζικής επικοινωνίας» δεν είναι πάντα συνώνυμη με τα «μέσα μαζικής επικοινωνίας» ή με τη χρήση δομημένων τεχνολογιών που κάνουν δυνατή την μαζική

¹Coolley, Ch., 1989 «Η σημασία της επικοινωνίας». Στο Κ. Λιβιεράτος, Τ. Φραγκούλης (επιμ.), *Το μήνυμα του μέσου. Η έκρηξη της μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 30.

²Σεραφετινίδου, Μελίνα, 1987 *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg, σελ. 267.

³ΜαΚουέιλ, Ντένις, 2002 *Η θεωρία της μαζικής επικοινωνίας για τον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 33.

επικοινωνία (Ο.π., 2002: 33). Υπό την έννοια αυτή μπορεί να χρησιμοποιούνται παρόμοιες τεχνολογίες που αφορούν στη μαζική επικοινωνία, αλλά να λειτουργούν σε τοπικές κοινωνίες, (όπως τοπικά δίκτυα ραδιοφώνου και τηλεόρασης, τοπικός τύπος), αλλά ακόμη, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για προσωπικούς ή οργανωτικούς σκοπούς. Για να μεταφέρουν δημόσια μηνύματα σε ακροατήρια, για τη μεταφορά προσωπικών αγγελιών, για διαφημίσεις και γενικότερα για διάφορες μορφές ενημέρωσης και πολιτισμού. Συνεπώς, η καθημερινή εμπειρία του πολίτη με τη μαζική επικοινωνία είναι ποικίλη και χαρακτηρίζεται από μια πολυπλοκότητα.

Από τη στιγμή που η μαζική επικοινωνία προϋποθέτει τη χρησιμοποίηση και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, τότε αρχίζουμε να κάνουμε λόγο για ορισμένα γενικά χαρακτηριστικά, τα οποία παίζουν ουσιαστικό ρόλο στη διαδικασία της μαζικής επικοινωνίας.

- Ο πομπός, ο οποίος επιλέγει και συνθέτει το μήνυμα που στέλνει μέσω κάποιου στο δέκτη. Η δράση του, δηλαδή η επιλογή και η αποστολή του μηνύματος εξαρτάται από το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του και από τη φύση των άλλων στοιχείων της επικοινωνίας. Ο πομπός συχνά είναι ένας οργανισμός ή ένας επαγγελματίας παρουσιαστής ή διαφημιστής, δημοσιογράφος, πολιτικός κ.α. που εργάζεται στον οργανισμό. Το μήνυμα ή περιεχόμενο, είναι η πληροφορία την οποία ο πομπός μεταβιβάζει στο δέκτη. «Η επίδραση που προξενεί στον αποδέκτη ποικίλει σημαντικά ανάλογα με την προσωπικότητα, την ψυχολογία, την μόρφωση στην οποία αυτός βρίσκεται»¹. Ο στόχος του μηνύματος είναι πολλαπλός και αφορά στην μετάδοση γνώσεων, την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της συμπεριφοράς.

- Το μέσο είναι οποιοδήποτε φυσικό ή τεχνικό στοιχείο που χρησιμοποιείται για τη μεταβίβαση του μηνύματος από τον πομπό στο δέκτη (π.χ. η φωνή). Στη μαζική επικοινωνία τα κατεξοχήν μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι ο έντυπος λόγος, (ημερήσιος και περιοδικός τύπος), το ραδιόφωνο και η τηλεόραση. Ο τρόπος με τον οποίο κάθε φορά λειτουργεί και μεταδίδει τις πληροφορίες διαφέρει από μέσο σε μέσο.

- Ο δέκτης (το κοινό) είναι αυτός που δέχεται το μήνυμα του πομπού. «Είναι ο κεντρικός στόχος, προς τον οποίο κατευθύνονται όλες οι ενέργειες

¹Τσαρδάκης, Δημήτρης, 1990 *Μαζική Επικοινωνία και Πραγματικότητα*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 60.

των μέσων μαζικής επικοινωνίας, για τον κοινωνικό και ιδεολογικό του επηρεασμό» (Ο.π., 1990: 64). Το κοινό διαφοροποιείται ανάλογα με τις συνθήκες επικοινωνίας. Δεν υπάρχει ενιαίο ομοιογενές κοινό, αλλά πολλά επιμέρους κοινά. Υπάρχει, π.χ., το ελληνικό κοινό, αλλά και το κοινό μιας διάλεξης, μιας σχολικής τάξης, μιας τηλεοπτικής εκπομπής. Τονίζεται από τους θεωρητικούς, ότι ο τρόπος με τον οποίο ο δέκτης – το κοινό αντιδρά στις πληροφορίες που δέχεται από τα μαζικά μέσα είναι διαφορετικός και εξαιρετικά πολύπλοκος. Υπάρχει πλήθος παραγόντων, όπως η ηλικία, το φύλλο, το επίπεδο μόρφωσης, κ.α.¹.

- Αποτέλεσμα. Η μαζική επικοινωνία στοχεύει σε ορισμένα αποτελέσματα, όπως π.χ. να αλλάξει ή να διαμορφώσει στο κοινό μια γνώμη. Αποτέλεσμα, λοιπόν, είναι η επίδραση του μηνύματος πάνω στο δέκτη και ως εκ τούτου η τροποποίηση της συμπεριφοράς του.

Συνοψίζοντας, η μαζική επικοινωνία, όπως έγινε αντιληπτό παραπάνω, πραγματοποιείται με έμμεσο τρόπο, με την παρέμβαση, δηλαδή, διαφόρων τεχνολογικών μέσων που ενώνουν ένα πλήθος ατόμων, το λεγόμενο κοινό, γεφυρώνοντας σημαντικές χωροχρονικές αποστάσεις. Η σημαντικότερη ίσως συμβολή των μέσων μαζικής επικοινωνίας, όπως αναφέρει ο Lerner στο έργο του «The Passing of Traditional Society», είναι, ότι καθιστούν τα άτομα ικανά να αποκτήσουν εμπειρίες πέρα από τον χώρο και τον χρόνο, μέσω μορφών αλληλόδρασης μη διαπροσωπικού χαρακτήρα ².

1.3 Η θεώρηση της «διαμεσολάβησης»

Σύμφωνα με τον MacQuail τα μέσα μαζικής επικοινωνίας έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό. Οι πληροφορίες, οι εικόνες και οι αξίες που παρέχονται στους ανθρώπους από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν σημαντική πηγή για τη συνειδητοποίηση του κοινού ιστορικού τους

¹Maletze, Gerhard, 1991 *Θεωρίες της Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 33.

²Thompson, John, 1998 *Νεωτερικότητα και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 315 παραθέτει τον Lerner, D., *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East* (Glencoe, Ill., Free Press 1958).

παρελθόντος, της κοινής πολιτισμικής ταυτότητας και βέβαια της παρούσας κοινωνικής κατάστασης. Όπως ο ίδιος αναφέρει, «είναι μια 'αποθήκη' αναμνήσεων και χάρτης για να γνωρίζουμε που βρισκόμαστε και ποιοι είμαστε (ταυτότητα) και, επιπλέον, για να εξασφαλίσουμε τις προϋποθέσεις για τον προσανατολισμό στο μέλλον» (ΜαΚουέιλ, 2002: 89).

Συνεπώς, ένα από τα κύρια σημεία που πρέπει να τονιστούν είναι ο βαθμός στον οποίο τα μέσα μαζικής επικοινωνίας παρεμβάλλονται ανάμεσα σε εμάς και στις εμπειρίες μας σχετικά με τον κόσμο.

Αναφερόμαστε ουσιαστικά στη θεώρηση της «διαμεσολάβησης», δηλαδή της επαφής με την κοινωνική πραγματικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, η θεώρηση της διαμεσολάβησης αναφέρεται στη μετάδοση γεγονότων και καταστάσεων που δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε άμεσα, καθώς επίσης και σε προσπάθειες άλλων φορέων της κοινωνίας να έρθουν σε επαφή μαζί μας για τους δικούς τους λόγους. Η ίδια έννοια μπορεί ακόμα να σημαίνει διάφορα πράγματα, από μια απλή πληροφόρηση έως μια απόπειρα χειραγώγησης και ελέγχου. Πολλές φορές τα ΜΜΕ προσφέρουν στο ακροατήριο πληροφορίες σύμφωνα με τους δικούς τους σκοπούς ενώ άλλες φορές υπόκεινται στην καθοδήγηση από άλλους κοινωνικούς θεσμούς (π.χ. προπαγάνδα, διαφήμιση).

Με δεδομένο τα παραπάνω στοιχεία, εύκολα καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι η «διαμεσολάβηση» δεν αποτελεί μια καθαρά ουδέτερη διαδικασία. Τα στοιχεία της «πραγματικότητας» έως ένα βαθμό επιλέγονται από τα μαζικά μέσα, γεγονός που ενισχύει την άποψη, ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συμβάλλουν στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας¹.

Η «διαμεσολάβηση» προϋποθέτει κάποια είδη σχέσεων. Οι σχέσεις που διαμεσολαβούνται μέσω των ΜΜΕ είναι πιθανόν πιο απόμακρες, πιο απρόσωπες σε σύγκριση με τις σχέσεις των άμεσων προσωπικών δεσμών. Τα ΜΜΕ, αν και δε μονοπωλούν τις πληροφορίες τις οποίες λαμβάνουμε, παρεμβαίνουν, ωστόσο, σε όλες τις κοινωνικές μας σχέσεις. Η παρουσία τους, συνεπώς, καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, αφού ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι της επικοινωνίας, και άρα της επαφής μας με τον κόσμο,

¹ Σχετικά με το θέμα της κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας βλ. Maletzke, 1991 70, ΜαΚουέιλ, 2002: 90-92.

διαμεσολαβείται μέσω της τεχνολογίας (τηλεόραση, τηλέφωνο, ηλεκτρονικός υπολογιστής, κτλ.).

Ο Thompson στην προσπάθειά του να αναλύσει τις επιπτώσεις των νέων αυτών τεχνολογιών της επικοινωνίας, προτείνει ένα μοντέλο σκέψης, το μοντέλο της «αλληλόδρασης», και εξηγεί: «Κατά το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας, το μοντέλο της επικοινωνίας που κυριαρχούσε ήταν αυτό της «πρόσωπο με πρόσωπο» αλληλόδρασης, το οποίο λάμβανε χώρα σε ένα πλαίσιο συμπαρουσίας. Τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτή τη μορφή αλληλόδρασης είναι παρόντες, μοιράζονται το ίδιο χώρο-χρονικό σύστημα και έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν διάλογο μεταξύ τους»¹.

Αργότερα, με την ανάπτυξη των νεωτεριστικών κοινωνιών και την παράλληλη ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας δημιουργήθηκαν δύο νέες μορφές «αλληλόδρασης», τις οποίες ο Thompson ονομάζει «διαμεσολαβημένη αλληλόδραση» και «διαμεσολαβημένη οιονεί αλληλόδραση».

Η πρώτη μορφή «αλληλόδρασης», η διαμεσολαβημένη, περιλαμβάνει τη χρήση ενός τεχνικού μέσου (όπως χαρτί, τηλέφωνο, ηλεκτρικά καλώδια, κλπ.), το οποίο επιτρέπει την πληροφορία να μεταδοθεί σε άτομα απομακρυσμένα στο χώρο και στο χρόνο. Οι συμμετέχοντες σε αυτόν τον τύπο δράσης, δε βρίσκονται στα ίδια χωρικά ή και χρονικά πλαίσια.

Ο άλλος τύπος, που αποκαλείται «διαμεσολαβημένη οιονεί αλληλόδραση», αναφέρεται στις σχέσεις που έχουν καθιερωθεί από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (βιβλία, εφημερίδες, ραδιόφωνο, τηλεόραση). Υπάρχουν δυο κύρια διακριτά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν αυτόν τον τύπο με τους δυο προηγούμενους. Στην πρώτη περίπτωση, οι συμμετέχοντες δεν προσανατολίζονται προς συγκεκριμένα άτομα, αλλά προς άγνωστους αποδέκτες. Και δεύτερον, η «διαμεσολαβημένη οιονεί αλληλόδραση» έχει χαρακτήρα μονολογικό, καθώς η ροή της επικοινωνίας είναι μονόδρομη. Ο αναγνώστης ενός βιβλίου, για παράδειγμα, ή ο τηλεθεατής μιας εκπομπής

¹Thompson, J., 1998 *Νεωτερικότητα και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 145-146.

είναι ο αποδέκτης μιας συμβολικής μορφής, της οποίας ο παραγωγός δεν απαιτεί μια άμεση απάντηση¹.

Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε πως οι άνθρωποι με την ενίσχυση των μαζικών μέσων «κοινωνούν» πλέον τα πολιτιστικά προϊόντα με έναν διαφορετικό τρόπο. Συναντιόνται μεν ως ακροατήριο, ως κοινό, αλλά με έναν νέο «φανταστικό τρόπο»².

¹ Πρόθεση του συγγραφέα με αυτόν τον διαχωρισμό των τριών τύπων αλληλόδρασης, δεν είναι να αποδείξει ότι αναγκαστικά όλες οι περιπτώσεις διάδρασης ανήκουν σε έναν από αυτούς. Αντίθετα, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις διάδρασης στην καθημερινότητα οι οποίες περιλαμβάνουν ένα μείγμα ένα μείγμα διαφορετικών τύπων αλληλεπίδρασης.

² Anderson, Benedict, 1997 *Φανταστικές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Νεφέλη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1 ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

Ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε για την Ευρώπη αιώνας που έφερε τεράστιες αλλαγές πολιτικές και κοινωνικές. Οι γρήγοροι ρυθμοί αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης που επέφερε η «βιομηχανική επανάσταση» είχαν ως αποτέλεσμα μια σειρά ραγδαίων εξελίξεων. Η υποκατάσταση του ανθρώπου, σε πολλούς τομείς της παραγωγικής διαδικασίας, από τη μηχανή, η αντικατάσταση των παραδοσιακών πηγών ενέργειας από νέες, όπως του γαιάνθρακα, και η χρήση νέων και άφθονων πρώτων υλών ήταν μερικές από τις εφευρέσεις και τα τεχνολογικά επιτεύγματα που συνδέονται με την επανάσταση αυτή, η οποία βοήθησε θεαματικά τόσο στην αύξηση της παραγωγικότητας και του κατά κεφαλήν εισοδήματος όσο και στην ανάπτυξη μιας πολυπληθούς μεσαίας τάξης χωρίς «παράδοση» και καλλιέργεια ¹.

Σε πνευματικό επίπεδο, την περίοδο αυτή, αρχίζουν να ακούγονται οι πρώτες εκκλήσεις για επιστροφή στις πατροπαράδοτες αξίες, στα ήθη, στη λαϊκή παράδοση και τη φύση. Τέκνο της γονιμοποίησης όλων αυτών ιδεών ήταν ένα πνευματικό κίνημα που με επίκεντρο αρχικά τη Γερμανία, έπειτα την Αγγλία και τη Γαλλία επηρέασε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και ονομάστηκε ρομαντισμός.

Ο ρομαντισμός εμφανίζεται στη Ευρώπη περίπου το 1750 και διαρκεί με διακυμάνσεις όλο τον 19^ο αιώνα. Αναπτύσσεται παράλληλα με το πνεύμα του Διαφωτισμού και παρουσιάζεται σε αντιπαράθεση προς τον ορθολογισμό

¹ Για περισσότερα βλ. Κολιόπουλος, Ι. Σ., 1991 *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Βάνιας, σελ.85-110.

που αποκλείει στοιχεία όπως η θρησκεία και η μυθολογία, υποστηρίζοντας πως δεν υπάρχει τίποτα που να μην εξηγείται λογικά.

Οποιαδήποτε προσπάθεια έχει γίνει για να αποδοθεί ένας σαφής ορισμός για τον Ρομαντισμό έχει οδηγήσει σε αποτυχία¹. Ορισμένα ωστόσο ιδεολογικά χαρακτηριστικά του κινήματος όπως η έμφαση στο συναίσθημα που αντιπαραβάλλεται με την πίστη στον ανθρώπινο νου και τον ορθό λόγο του Διαφωτισμού, η φαντασία, η ονειροπόληση, η έννοια του παραλόγου, η ελευθερία και η αναζήτηση του ιστορικού παρελθόντος, αποτελούν ύψιστο κοινό σημείο όλων των ρομαντικών². Σύμφωνα με τον Berlin, «ο ρομαντισμός αντιπροσωπεύει καθετί και συνάμα το αντίθετο του»³. Ο ρομαντικός καλλιτέχνης, ποιητής ή συγγραφέας, μπορεί να είναι φιλελεύθερος ή απόλυτος ή μελαγχολικός, σαρκαστικός ή οραματιστής.

Στην διάρκεια της εξέλιξης του ρομαντισμού η Ευρώπη βρίσκεται σε ένα κλίμα διαρκής εξέγερσης, συγκρούσεων και αναταραχών. Η εξάπλωση των διάφορων επαναστατικών κινήματων με αποκορύφωμα τη γαλλική επανάσταση, η ήττα του Ναπολέοντα, προσέφεραν το ιδεολογικό υπόβαθρο μιας διαφορετικής πολιτικής και κοινωνικής άποψης, που γίνεται η έμπνευση για έναν οικουμενικό σχεδόν ξεσηκωμό, με στόχο τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό⁴. Μέσα από τις ιδέες περί ανεξαρτησίας, και αφύπνισης της εθνικής συνείδησης που διακήρυξε η γαλλική επανάσταση, προέκυψε μια διπλή ανάγκη, για επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας των εθνών και για δημιουργία ανεξάρτητων εθνικών κρατών⁵.

Μια μορφή εθνικισμού που προέκυψε από τις παραπάνω αρχές είναι ο πολιτισμικός εθνικισμός⁶. Ο εθνικισμός αυτός εξέφραζε την ανάγκη για διατήρηση της ιστορικής μνήμης, για διάδοση και διατήρηση του πολιτισμού μιας συγκεκριμένης εθνικής κοινότητας με κοινή ταυτότητα, γλώσσα και

¹ Για περισσότερα βλ. Furst, L., 1974 *Ρομαντισμός*, Αθήνα: εκδόσεις Ερμής, σελ. 9.

² Τζάκης, Δ., 2002 "Για την Ιστορία της Ελληνικής Λαογραφίας". Στο Γ., Αικατερινίδης, Ε., Αλεξάκη, Γ., Θανόπουλου, Ε., Σπαθάρη-Μπεγλίτη, *Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα II: Οι Νεότεροι Χρόνοι. Ο Νεότερος Λαϊκός Βίος*, τ. Α'. Ε.Α.Π., Πάτρα, σελ. 30.

³ Berlin, I., 2002 *Οι ρίζες του Ρομαντισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Scripta, σελ. 209.

⁴ Hobsbawm, I. J., 2000 *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα: εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ.84.

⁵ Berstein, S., Milza, P., 1999 *Ιστορία της Ευρώπης. Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη 5^{ος}-18^{ος} αιώνας*, τόμος Β, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 30.

⁶ Η ιδεολογία του εθνικισμού διακρίνεται σε δυο μορφές, στον πολιτικό εθνικισμό που έχει τις ρίζες του στη σκέψη του Διαφωτισμού και τον πολιτισμικό εθνικισμό, (στον οποίο θα εστιάσουμε), που έχει τις ρίζες του στον γερμανικό ρομαντισμό.

θηρσκεία (Ο.π.,1999:31). Ο πολιτισμικός εθνικισμός συγκροτήθηκε αρχικά στη Γερμανία και αποτέλεσε πρότυπο για την ανάπτυξη και άλλων εθνικών σχολών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας¹, αναζητώντας μια πιο «φυσική» θεώρηση για το έθνος, την οποία θα μελετήσουμε παρακάτω.

Η θεωρία των Γερμανών ρομαντικών υποστηρίζει πως η ανθρωπότητα είναι χωρισμένη σε φυσικά έθνη, που έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία πρέπει με κάθε τρόπο να κρατήσουν ως απόδειξη της φυσική τους καθαρότητας.

Κεντρικός άξονας της θεωρία αυτής είναι η γλώσσα, η οποία ως αγωγός της ιστορίας και της παράδοσης, αποτελεί ισχυρό μέσον μέσα από το οποίο οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την ταυτότητά τους. Το κύριο συνεπώς χαρακτηριστικό του έθνους, η κοινή γλώσσα αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κριτήρια μέσα από το οποία αναγνωρίζεται η ύπαρξη του έθνους ως κοινής βιωμένης ιστορίας και παράδοσης που έχει αίσθηση της διαφοράς από τις άλλες εθνικές ενότητες.

Η εθνικιστική θεωρία των Γερμανών φιλοσόφων προβάλλει τη γλώσσα και τον λαϊκό πολιτισμό ως ρυθμιστικά χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας. Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά που τονίζουν και ταυτόχρονα διαφοροποιούν τα έθνη μεταξύ τους, είναι αυτά που σύγχρονος δημιουργούν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία τους. Κάθε έθνος – κράτος, μέσα από διάφορους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς καλλιεργεί τη δική του εθνική ταυτότητα, η οποία ταυτότητα προσδίδει στους λαούς μια γη, μια ιστορία, έναν πολιτισμό και κυρίως τη διαβεβαίωση ότι όλα αυτά είναι «δικά μας».

Στόχος της γερμανικής λαογραφίας ήταν η συνειδητοποίηση και η τόνωση της εθνικής ταυτότητας, καθώς το έθνος αποτελεί σύμφωνα με τους Γερμανούς λαογράφους μια έννοια αμετάβλητη στο χρόνο και ανεπηρέαστη από οικονομικούς, πολιτικούς ή κοινωνικούς παράγοντες.

Η εθνική ταυτότητα αποτελεί βασική παράμετρο για την κατανόηση της παραγωγής και αναπαραγωγής του φαινομένου του εθνικισμού. Η έννοια της εθνικής ταυτότητας βιώνεται μέσα από αγώνες, από κινήματα και από

¹ Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι ο εθνικισμός που εμφανίστηκε και άκμασε στον ελληνικό χώρο είναι ο πολιτισμικός, χωρίς να αρνούμαστε και την εμφάνιση του πολιτικού εθνικισμού.

πολέμους. Είναι «ριζωμένη τόσο μέσα στην πραγματικότητα, όσο και μέσα στην φαντασία και το όνειρο»¹. Αναπαράγεται κυρίως στο φαντασιακό επίπεδο «ως παρελθόν στη συλλογική μνήμη των ανθρώπων» (Ο.π, 1993, 21).

Υπό την έννοια αυτή η εθνική ταυτότητα διαπλέκεται με τον χρόνο μάλλον παρά με τον τόπο. Εκτρέφεται κυρίως με το παρελθόν και συμπληρώνεται με την αγωνιώδη προσπάθεια απόδειξης της ιστορικής συνέχειας. Οι αξίες του παρελθόντος παρουσιάζονται σταθερές και αναλλοίωτες με αποτέλεσμα να παραγκωνίζονται ορισμένες φορές οι ιστορικές αλλαγές που συντελούνται.

Θεμελιώδη χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας αποτελούν η φυλή, η καταγωγή, το έδαφος, η εργασία, η γλώσσα, η θρησκεία, η κουλτούρα, το κράτος, ενώ συγχρόνως θεωρούνται και ισχυρά ιδεολογικά στοιχεία στα οποία θεμελιώθηκαν οι βάσεις του ελληνικού εθνικισμού (Βεΐκος, 1993, 29-49).

Το έθνος μπορεί να οριστεί ως μια ομάδα η οποία συγκροτείται από την ιδεολογία του εθνικισμού έτσι ώστε τα μέλη της να ταυτίζονται με μια οριοθετημένη κρατική επικράτεια, να θέτουν την εθνική ταυτότητα υπεράνω κάθε άλλης συλλογικής αναφοράς, και να πιστεύουν ότι ως ομάδα υπήρχαν ανέκαθεν βάση αποκλειστικά δικών τους αιώνιων χαρακτηριστικών. Το έθνος είτε ως σχηματισμένο κράτος είτε ως ομάδες ανθρώπων που προσδοκούν τη δημιουργία ενός κράτους με αυτά τα χαρακτηριστικά, αφορά μια συλλογικότητα που ταυτίζεται με μια φαντασιακή ιδέα του έθνους.

Όπως υποστηρίζει ο Anderson, το έθνος αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη. Αποτελεί κοινότητα σε φαντασιακό επίπεδο, επειδή κανένα μέλος, ακόμα και του μικρότερου έθνους δεν θα γνωρίσει ποτέ τα περισσότερα από τα υπόλοιπα μέλη, δεν θα τα συναντήσει ούτε καν θα ακούσει για αυτά, όμως ο καθένας θα έχει την αίσθηση του συνανήκειν². Στο έθνος οι σχέσεις των ανθρώπων χαρακτηρίζονται σε ένα φαντασιακό επίπεδο από αλληλεγγύη και συντροφικότητα. Η φαντασιακή αυτή κοινότητα περιορίζεται κάθε φορά στα σύνορα του εκάστοτε κράτους έτσι

¹ Βεΐκος, Θ., 1993 *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο, σελ..20-21.

²Anderson, B., 1997 *Φαντασιακές κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του Εθνικισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Νεφέλη. σελίδα

ώστε να οροθετείται και να διαχωρίζεται από τα υπόλοιπα έθνη. Ο Anderson τοποθετεί τη γένεση του έθνους στην εποχή του Διαφωτισμού κάνοντας λόγω για την πολιτική ελευθερία την οποία κάθε έθνος διεκδικεί μέσω του κυρίαρχου κράτους.

Ο Hobsbawm στην ανάλυσή του για το έθνος, θέτει ως πρώτο και απαραίτητο στοιχείο για τη διαμόρφωση ενός έθνους και κατά συνέπεια της εθνικής ταυτότητας την ύπαρξη ενός κράτους, και ως δεύτερο στοιχείο, την κατασκευή μιας εθνικής γραπτής γλώσσας.

Ψυχαναλυτικά ιδωμένο, το έθνος «αποτελεί ένα κυρίαρχο σημαίνον, ένα όραμα, προς το οποίο προσανατολίζεται αναγκαστικά η εθνική ταυτότητα, χωρίς το οποίο δεν υπάρχει. Χρονικά προηγείται, ωστόσο, του ονόματος μια σειρά άλλων σημαινόντων, μια γνώση, η οποία δίνει στο όνομα ένα ιστορικό περιεχόμενο. Πρόκειται για τα πολιτισμικά κοινά χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού που ζει σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Αυτός ο πληθυσμός υπάρχει ως ένα “σώμα”, όχι όμως ακόμα ως ένα έθνος, προτού ένα κυρίαρχο κράτος επιβάλλει την αποκόλληση του πληθυσμού από τοπικιστικούς και άλλους παρτικουλαρισμούς.

Ο εθνικισμός στα Βαλκάνια, και ειδικότερα στην Ελλάδα που μας ενδιαφέρει εδώ κυρίως, συνδέθηκε από νωρίς με τον αγώνα των διαφόρων λαών της χερσονήσου για εθνική απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό. Έτσι λοιπόν και το ελληνικό κράτος γεννήθηκε από την ανάγκη των Ελλήνων για απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό και για εξασφάλιση και προάσπιση της κυριαρχίας τους στα δικά τους εδάφη.

Ταυτόχρονα «οικοδομήθηκαν» οι διάφορες «μεγάλες ιδέες» που δεν εξέφραζαν παρά την επιθυμία τους για τη δημιουργία ενός μεγάλου εθνικού κράτους σε ένα μεγάλο τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε, γεννήθηκε η ιδέα της «Μεγάλης Ελλάδας, της «Μεγάλης Σερβίας» κ.α¹. Ο εθνικισμός από αυτή την άποψη δεν συμβάλλει

¹Ο όρος Μεγάλη Ιδέα αναφέρεται στο πολιτικό και εθνικό ιδεώδες που διαδόθηκε στον ελληνικό κόσμο από τα μισά του 19^{ου} αιώνα, και αποτέλεσε τον άξονα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας. Κύρια στοιχεία αναφοράς της Μεγάλης Ιδέας ήταν άλλοτε η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων, ώστε να συμπεριλάβουν και περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία και άλλοτε η πνευματική αναγέννηση που θα σήμαινε την υπεροχή του ελληνισμού έναντι της Ανατολής. Επί της ουσίας πρόκειται για την προσπάθεια επανάκτησης των χαμένων εδαφών της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, στόχος ουσιαστικά όλων των Ελληνικών κυβερνήσεων που παράμεινε μέχρι τον Αύγουστο του 1922, περίοδος που εγκαταλείφθηκε οριστικά μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Η ανάδυση αυτής

στην ουσιαστική διατήρηση της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας ενός λαού, ούτε στην εμπέδωση μιας κοινωνικής και πολιτικής αυτονομίας, αντιθέτως αποκτά «επιθετικά» χαρακτηριστικά, μια και προσπαθεί σε πολιτιστικό και ιδεολογικό επίπεδο να τονίσει την «ανωτερότητα» του κάθε λαού. Πρόκειται δηλαδή για μια κοινότητα που ενώ παρουσιάζει την εικόνα του παλαιού, του συνεχούς, του ομοιογενούς είναι στην ουσία ακριβώς το αντίθετο κατασκευασμένη, ασυνεχείς και ανομοιογενής.

2.2 Ο εθνικισμός στην Ελλάδα

Καίριο σταθμό για την εδραίωση του ελληνικού κράτους αποτελεί το έτος 1852 ως η χρονιά της τελευταίας εξέγερσης των αγροτικών πληθυσμών. «Με την καταστολή του κινήματος του Παπουλάκου η χώρα μπαίνει σε μια φάση απόλυτης ηρεμίας στο χώρο των αγροτικών εξεγέρσεων απέναντι στην κρατική εξουσία. Οι πληθυσμοί της υπαίθρου δείχνουν έτσι να έχουν αφομοιωθεί στους κρατικούς μηχανισμούς και τα συνθήματα που μέχρι τότε μπορούσαν να τους συνεγείρουν, όπως επί παραδείγματι το αλλόθρησκο του ηγεμόνα, φαίνεται, ότι παύουν να τους συγκινούν»¹.

Τη δεκαετία 1870-1880 η κεντρική εξουσία ισχυροποιείται, καθώς κατασκευάζονται τα πρώτα οδικά και σιδηροδρομικά δίκτυα, οργανώνεται ο στρατός, αναδιοργανώνεται η κρατική μηχανή, αναπτύσσεται η πρώτη υποτυπώδης βιομηχανία, εντάσσεται η χώρα στο δημοκρατικό σύστημα, ενέργειες οι οποίες συντέλεσαν στην ανάδειξη της αστικής τάξης.

Ο εθνικισμός, ως αποκύημα της ιδεολογίας της Μεγάλης Ιδέας και ως εξουσιαστική ιδεολογία η οποία νομιμοποιεί το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, αποτελεί δημιούργημα της αστικής τάξης και αποβλέπει στην εξυπηρέτηση

της πολύσημης και ποικιλόμορφης έννοιας, στη συλλογική συνείδηση του ελληνικού έθνους έρχεται ως αποτέλεσμα της ανάδυσης του φαινομένου του εθνικισμού κινήματος της Ευρώπης του 19ου αιώνα, προσλαμβάνοντας τα ιδιαίτερα στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας. (Κιτρομηλίδης, Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Αθήνα: εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

¹Κωστής, Κ. Π., 2006 «Η συγκρότηση του κράτους στην Ελλάδα 1830-1914». Στο Θάλεια Δραγώνα – Φαρούκ Μπικρετ (επιμ.) *Ελλάδα και Τουρκία. Πολίτης και Έθνος- Κράτος*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 64.

του «εθνικού συμφέροντος», το οποίο έχει τη δυνατότητα να επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά με τις εκάστοτε πολιτικές επιδιώξεις και σκοπιμότητες ανάλογα με τα διάφορα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά συμφέροντα.

Αντιστοίχως, με τον ίδιο αυτό τρόπο επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά και το περιεχόμενο του έθνους και της εθνικής ταυτότητας ανάλογα «με ποια μορφή και με ποια στρατηγική, δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, από ποιόν ιστορικό φορέα αναλαμβάνεται η πραγμάτωση του αιτήματος της εθνικής ολοκλήρωσης και της δημιουργίας εθνικού κράτους»¹.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε, επίσης ότι το ελληνικό έθνος δεν αποτελεί προϊόν ύπαρξης ενός κράτους, αλλά το αντίθετο. Δεν είναι μια κοινότητα πολιτών, βιολογικά πεπερασμένων, αλλά μια «κοινότητα παρελθόντος και παρόντος». Η συγκρότησή του βασίστηκε στο «όμαιμων τε και ομόγλωσσων και Θεών ιδρύματα κοινά και θυσίαι ήθεά τε αμότροπα»², δηλαδή στην κοινή καταγωγή των ανθρώπων και κυρίως στη κοινή πολιτισμική ταυτότητα. Πρόκειται για ένα σύνολο ανθρώπων, των οποίων ο συνδετικός κρίκος είναι η ιδέα του «συνανήκειν», η οποία περικλείει έννοιες, όπως αυτή της κοινής καταγωγής, της κοινής γλώσσας, της κοινής θρησκείας, των κοινών ηθών και εθίμων, των κοινών αγώνων.

Συνεπώς, για τους Έλληνες δεν τίθεται θέμα ταύτισης των εννοιών «έθνος» και «κράτος». Μπορεί, αφενός, οι έννοιες αυτές να συνδέονται έως ένα βαθμό μεταξύ τους, ωστόσο δεν είναι ταυτόσημες.

Προκειμένου, ωστόσο, ο εθνικισμός να δημιουργήσει την έννοια του έθνους, πρέπει όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια, να δημιουργήσει και την έννοια του αυθεντικού παρελθόντος. Επιστροφή στις ρίζες σημαίνει «επανανακάλυψη» του παρελθόντος και «αποκατάσταση» της συνέχειας με το παρόν. «Για να δικαιολογήσει το μέλλον του το αστικό κράτος είναι υποχρεωμένο να δομήσει το παρελθόν του, να στοιχειοθετήσει την πολιτική και συμβολική αυτονομία του και να τεκμηριώσει την αποκλειστική του ταυτότητα. Η νέα κρατική κοινωνία δεν μπορεί να αυτοδικαιωθεί παρά μόνο μέσω της συνεχούς δόμησης της ιδιαίτερης υπόστασης μιας ολοκληρωμένης

¹Μαυρογορδάτος. Γ. Θ., 1998 «Ο διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης». Στο Δ. Γ. Τσαούσης (επιμ.) *Ελληνισμός, Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της Εστίας, σελ. 69.

²Ηρόδοτος, *Ιστορίας Αποδέξεως*, 8^ο βιβλίο, Ουρανία 144, στίχοι 14-16.

εθνικής ταυτότητας, {...}. Η δόμηση του παρελθόντος δίνει το μέτρο της δόμησης του μέλλοντος. Και αναγκαστικά το παρελθόν που ιδεολογικοποιείται σαν συλλογική κληρονομιά προδιαγράφει το μέλλον που και αυτό με τη σειρά του ιδεολογικοποιείται σαν συλλογικό πεπρωμένο. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, το κράτος αναγκάζεται να κατασκευάσει την παράδοσή του, να την τυποποιήσει, να την αναγάγει σε κεντρικό σύμβολο και να την «ιστορικοποιήσει»¹.

Το παρελθόν που προσφέρεται να κατασκευάσει ο ελληνικός εθνικισμός είναι αυτό της πολιτιστικής «παράδοσης». Μέσα από επιλογές και συνδυασμούς επινοείται κάθε φορά εκείνη η μορφή παράδοσης που εξυπηρετεί τη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας. Διαμορφώνει ,δηλαδή, το παρελθόν ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες του κράτους. Όπως αναφέρει και ο Hobsbawm «πολλές από τις παραδόσεις που φαίνονται ή διεκδικούν ότι είναι παλιές, συχνά έχουν εντελώς πρόσφατη προέλευση και μερικές φορές είναι επινοημένες»².

Το ελληνικό έθνος δομείται κατά τον 19^ο αιώνα συνειδητά σε μια προσπάθεια να αναλάβει ηγεμονικό ρόλο και να μετασχηματίσει τα διάφορα λαϊκά στοιχεία σε εθνικά σύμβολα που θα αποδεικνύουν την κοινή καταγωγή των πολιτών του και την ιστορική συνέχεια.

Πρόκειται για μια μετατροπή, η οποία έχει τη δυνατότητα να επεξεργάζεται επινοητικά και επιλεκτικά, να ανακατασκευάζει δηλαδή και να μετατρέπει τις λαϊκές μνήμες σε εθνικά σύμβολα, με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να μετασχηματίσει της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας σε στοιχεία που υποστηρίζουν και προβάλλουν την κοινή εθνικότητα.

Για παραπάνω από εκατό περίπου χρόνια οι Έλληνες λόγιοι «εργάστηκαν» για τη δημιουργία του έθνους και της εθνικής ταυτότητας μέσα από την ιδεολογική χρήση του παρελθόντος, από την «νεογέννητη» εκείνη την εποχή «επιστήμη» της λαογραφίας. Η Ελληνική λαογραφία μέσα από {επιλεκτικές κατευθύνσεις,} στήριξε την επιχειρηματολογία της αρχαιότητας, της ιστορικής συνέχειας, της αυτοχθονίας και της αυθεντικότητας του

¹Τσουκαλάς, Κ., 1998 «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: μερικά γενικότερα ερωτήματα». Στο Δ. Γ. Τσαουσης (επιμ.) *Ελληνισμός, Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της Εστίας, σελ. 42-43.

²Hobsbawm, Eric, 2004 «Επινοώντας Παραδόσεις». Στο Hobsbawm Eric, Ranger Terence, (επιμ.). *Η επινοήση της παράδοσης*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο, σελ.9.

ελληνισμού, αντιμετωπίζοντας το λαό ως συνεχιστή της αρχαίας παράδοσης και ως θεματοφύλακα της εθνικής κληρονομιάς.

Η ανάπτυξη της λαογραφίας σήμαινε για τους Έλληνες συνώνυμο της πατρίδας και της ταυτότητας. Εφόσον οι ιδεολογίες του ελληνισμού άλλαζαν ανάλογα με τις επιδιώξεις του κράτους, έπρεπε παράλληλα να αλλάζει και η εννοιολόγηση του έθνους. Η λαογραφία, συνεπώς, υπήρξε ο δίαυλος της αλλαγής αυτής.

Ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Michael Herzfeld, ο οποίος ασχολήθηκε με το θέμα της διαμόρφωσης του ελληνικού κράτους σε έθνος την περίοδο από το 1821 και μετά στο έργο του «Πάλι δικά μας» εξιστορεί τα πρώτα χρόνια της ελληνικής λαογραφίας¹. Πρόκειται για μια χρονική περίοδο κατά την οποία λόγιες προσωπικότητες, όπως ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ο Φωριέλ, ο Τομαζέο, και ο Νικόλαος Πολίτης προσπαθούσαν να ενισχύσουν και να υπερασπίσουν την εθνική ταυτότητα της χώρας, που τον 19^ο αιώνα δεχόταν αμφισβητήσεις (με ισχυρότερη αυτή του Φαλμεράιερ)² στην προσπάθειά τους να αποδείξουν τους ισχυρούς δεσμούς των Νεοελλήνων με τους αρχαίους προγόνους τους.

Στην περιήγησή του αυτή ο συγγραφέας ξεκινάει τη μελέτη του με το «πολιτικό παιχνίδι» που αναλαμβάνει να παίξει η εν τη γενέσει της ελληνική λαογραφία, από τις πρώτες ευρωπαϊκές συλλογές δημοτικών τραγουδιών του Φωριέλ και του Τομαζέο, στις απόψεις έπειτα του Ζαμπέλιου και της Ρουμάνας πριγκίπισσας Ντόρα ντ' Ιστρια υπέρ της αρχαιοελληνικής καταγωγής των Νεοελλήνων και στο έργο του Νικόλαου Πολίτη, τέλος, και την δημιουργία της ελληνικής λαογραφίας.

Κατά τον Herzfeld η πολιτισμική συνέχεια της αρχαίας ιστορίας και της νεοελληνικής πραγματικότητας αποτελεί κατασκευή, την οποία διαμόρφωσαν

¹Herzfeld. M., 2002 *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

²Σύμφωνα με τη θεωρία του Φαλμεράιερ, ο αγροτικός πληθυσμός των αρχών του 19^{ου} αιώνα, στην πλειονότητά του αμόρφωτος με συνείδηση κυρίως χριστιανού ορθόδοξου, κατοίκου της ελληνικής χερσονήσου και με ιδιαίτερα ισχνή μνήμη του αρχαίου παρελθόντος, αποτελούσε ύστερα από αιώνες ξένης κατάκτησης, επιμιξιών και εγκατάστασης σε μαζική κλίμακα του σλαβικού και αλβανικού στοιχείου στη χερσόνησο, ένα φυλετικό και πολιτισμικό κράμα μη ομοιογενές και ξένο με το λαό που δημιούργησε τον κλασικό πολιτισμό. «Το έγκλημα του Φαλμεράιερ ήταν ότι αρνήθηκε στους Έλληνες την αξίωση τους, πως κατάγονται από τους αρχαίους Έλληνες. Απορρίπτοντας στην πραγματικότητα τον εθνικό τους λόγο ύπαρξης» (Herzfeld, 2002: 136-137).

και υποστήριξαν οι Έλληνες λαογράφοι για να ενισχύσουν την νεοελληνική εθνική ταυτότητα.

Ο ιδεολογικός προσανατολισμός της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, σύμφωνα με τον Herzfeld, αμφιταλαντεύεται ανάμεσα σε δυο τάσεις: «την καθαρά “ελληνίζουσα” και τη “ρωμαίικη”». Η πρώτη - και πιο εθνικιστική - είναι συνδεδεμένη με το πρότυπο και την εικόνα που έχει σχηματίσει η ευρωπαϊκή κοινότητα για την Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, (που επέμενε στην ιδέα της αδιάρρηκτης συνέχειας με τον ελληνικό πολιτισμό των αρχαίων χρόνων), είναι ουσιαστικά η ιδεολογία που προώθησε η ελληνική λαογραφία. Και η δεύτερη, η «ρωμαίικη» όπως την ονομάζει ο ίδιος, εστιάζει κυρίως στις επιρροές που δέχτηκε η ελληνική ταυτότητα από την Ανατολή κατά το διάστημα της Οθωμανικής κατοχής» (Ο.π., 2002: 45-50)¹.

Το «επιστημονικό» έργο της ελληνικής λαογραφίας σε μια προσπάθεια για ενίσχυση της κοινής εθνικής ταυτότητας χρησιμοποίησε ως βασικό σύμβολο το αρχαιοελληνικό παρελθόν.

Η κλασική εποχή αποτέλεσε κεντρικό σύμβολο και η λαογραφία επιχείρησε να ανακαλύψει στους αγροτικούς και όχι μόνο πληθυσμούς, επιζώντα αρχαία ήθη και έθιμα. Καθώς η τέχνη είναι φορέας και εκφραστής ταυτοτήτων, κατά τα μεταπολεμικά χρόνια παρατηρήθηκε έντονη προσπάθεια ανακάλυψης και ανάσυρσης των λαϊκών στοιχείων από το παρελθόν.

Η αναζήτηση και η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, συνδέεται με την αναζήτηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του κάθε λαού, που στην προκειμένη περίπτωση για την Ελλάδα ήταν τα δημοτικά τραγούδια. Έτσι λοιπόν η ελληνική λαογραφία ξεκινά από τη συλλογή και την καταγραφή των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών. «Το δημοτικό τραγούδι με την ποιητική αρετή του, ως ανάγκη πολιτιστικής φυσιογνωμίας και ως ζήτημα επιβίωσης, εφόσον δεν περικλείει ξένα στοιχεία, χρησιμοποιήθηκε αντισταθμιστικά ως προς τις θεωρίες του Φαλμεράυερ, ενώ συγχρόνως λειτούργησε ως αποδεικτικό στοιχείο της

¹ Η ελληνική εθνική ταυτότητα, πρέπει να αναφέρουμε, ορίστηκε καταρχήν σε αντιδιαστολή, προς την Ανατολή. Ο σχηματισμός του ελληνικού εθνικού κράτους πραγματοποιήθηκε ως αντίδραση στο προηγούμενο εθνικό και πολιτισμικό μωσαϊκό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σε απάντηση σε εκείνους που υποστήριζαν ότι οι Έλληνες του 19^{ου} αιώνα αποτελούσαν μόνο κατά επίφαση απόγονους των αρχαίων Ελλήνων.

ιστορικής συνέχειας του έθνους και ιδιαίτερα από το ηρωικό παρελθόν της αρχαιότητας»¹.

Οι μελετητές και συλλογείς των δημοτικών τραγουδιών στην προσπάθειά τους για απόκτηση εθνικής αυτοπεποίθησης προχώρησαν σε αρκετές αλλοιώσεις και παραλλαγές των τραγουδιών. Πολλά δημοτικά τραγούδια που συγκεντρώθηκαν και ταξινομήθηκαν από τον 19^ο αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα υπέστησαν παραποιήσεις, καθώς και γλωσσικές αλλοιώσεις κατά την καταγραφή τους, αλλοιώσεις, βέβαια, που υπαγορεύτηκαν από τις επικρατούσες απόψεις των λογίων της εποχής.

Ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος μέσω της δημοσίευσης μιας μνημειώδους συλλογής δημοτικών τραγουδιών μετέφερε πληθώρα ανακριβών αλλά και τροποποιημένων ιστορικών γεγονότων, εξιδανικεύσεων και ιδεολογημάτων γύρω από το θέμα της ανάκτησης του ελληνικού παρελθόντος και της σύνδεσης των Ελλήνων με τους αρχαίους προγόνους τους» (Herzfeld, 2002: 79-80).

Η προσπάθεια των Ελλήνων λαογράφων να κατασκευάσουν μια στερεή κατηγοριοποίηση της εθνικής παράδοσης εμπίπτει στη θεωρία που θεωρούσε τα τραγούδια, τα παραμύθια και κάθε πλευρά της προφορικής παράδοσης, τόσο αναμνήσεις του παρελθόντος όσο και προφητείες για τη μελλοντική λύτρωση και την πορεία προς την εθνική αυτοαποκάλυψη. Δεν είναι τυχαίο συνεπώς, που ο Ν. Πολίτης ξεκινάει το έργο του *Εκλογάς από τα τραγούδια του ελληνικού λαού* με την κατηγορία των «ιστορικών» τραγουδιών. Πρόκειται για στίχους που περιγράφουν γεγονότα, όπως η Άλωση της Κωνσταντινούπολης και η λεηλασία της Αγίας Σοφίας,

Η επόμενη κατά σειρά κατηγορία αποτελείται από γνωστά και πολυσχολιασμένα «κλέφτικα» τραγούδια². Η κατηγορία των «κλέφτικων» τραγουδιών προβάλλει ένα συγκεκριμένο φάσμα κοινωνικής συμπεριφοράς. Στο περιεχόμενο των «κλέφτικων» τραγουδιών παρατηρείται μια μυθοποίηση προς την εικόνα του Έλληνα «κλέφτη» εγκωμιάζοντας την παλικαριά, τη

¹Λέκκας Δ., Τζάκης Δ., 2003, «Ιδεολογικά και Μουσικά Μεταίχμια της Νεότερης Περιόδου», στο *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού*, τ. Γ, Πάτρα: ΕΑΠ, σελ. 287.

²Η κατηγορία των κλέφτικων τραγουδιών έτσι όπως εμφανίζεται μέσα από τα κείμενα των ξένων περιηγητών αναφέρονται στους κλέφτες και τους αμαρτωλούς της περιόδου της Τουρκοκρατίας εξυμνώντας συγκεκριμένα πρόσωπα και κατορθώματα, καταγράφοντας την ζωή των κλεφτών και αρματολών χωρίς ωστόσο να εκφράζουν απόλυτα την ιστορική πραγματικότητα (Herzfeld, 2002:114)

γενναιότητα και το ψυχικό σθένος και τη σκληρή ζωή του ορεσίβιου αυτού αγρότη, που επαναστατούσε ενάντια στην εγκαθιδρυμένη τάξη πραγμάτων.

Η εξιδανικευμένη αυτή εικόνα του ληστή «δείχνει ένα σχήμα αποκάθαρσης, το οποίο συνέβαλε και αυτό με τη σειρά του στην ομοιόμορφη εικόνα του πατριωτισμού» (Ο.π, 2002: 122-123). Όσα τραγούδια παρουσίαζαν τους κλέφτες να συμπεριφέρονται αξιοκατάκριτα ταξινομούνταν σε άλλες κατηγορίες. Οι όροι με τους οποίους περιγράφονταν οι «κλέφτες» ήταν πατριωτικοί και σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να παρουσιαστεί η ληστρική τους διάσταση. Η ληστεία εναντίων των Ελλήνων δεν συμπεριλαμβανόταν στην «ελληνίζουσα» έννοια της «κλεφτουριάς», την οποία συμμερίζονταν οι Έλληνες λαογράφοι. Για το λόγο αυτό γίνεται και η διάκριση ανάμεσα σε «πατριώτες – κλέφτες» και σε μεταγενέστερους «ληστές», ώστε να εξιδανικευθεί η έννοια του κλέφτη, ο οποίος πολέμησε ηρωικά για την απελευθέρωση του έθνους και να πέσει όλο το βάρος των ευθυνών στους «ληστές».

Ο Herzfeld αναφέρει σχετικά με το θέμα της κατασκευής των κλεφτών «ως χρονολογικά και εθνικά καθορισμένης οντότητας εξυπηρέτησε τρεις στενά συνδεδεμένους μεταξύ τους στόχους της “ελληνίζουσας” ιδεολογίας. Παρουσίασε τους νεότερους Έλληνες ως άξιους απογόνους των αρχαίων ηρώων, επικύρωνε τη συμμετοχή τους, ως αληθινών ατομιστών στην αρχαιοελληνική, άρα και στην ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα, πρόσφερε ένα πρότυπο που επέτρεπε την αφομοίωση χριστιανικών εθνοτικών μειονοτήτων στην ταυτότητα αυτή» (Ο.π., 2002: 136).

Τέλος, η τρίτη και τελευταία κατηγορία τραγουδιών είναι τα «ιστορικά». Πρόκειται για αφηγηματικά τραγούδια που μας πηγαίνουν πίσω στο χρόνο διασώζοντας γεγονότα και ονόματα της Βυζαντινής περιόδου. Σύμφωνα με τον Πολίτη: «τα τραγούδια αυτά αποτελούσαν τις εδαφικές και ιστορικές αξιώσεις του ιδεολογικού “ελληνισμού” » (Ο.π, 2002: 207-208). Η συλλογιστική του ενσαρκώνει το δόγμα της Μεγάλης Ιδέας, σύμφωνα με το οποίο όλα τα εδάφη του κλασικού και βυζαντινού ελληνισμού έπρεπε να απαιτηθούν από το αναγεννημένο Ελληνικό έθνος.

2.3 Θρησκεία και συλλογική ταυτότητα

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρατηρήθηκε σε όλο τον κόσμο άνθηση των θρησκευτικών προβλημάτων και οι θρησκείες αναδύθηκαν ως κύριος παράγοντας τονισμού της διαφορετικότητας. Για το λόγο αυτό επιλέξαμε να επιμείνουμε περισσότερο στο θέμα που συνδέει τη θρησκεία με τη συλλογική ταυτότητα.

Η σημαντική θέση που κατέχει η θρησκεία στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα χρήζει ιδιαίτερης εξέτασης. Σε δυτικές χώρες, όπως η Ελλάδα, χωρίς ισχυρή παράδοση και με δεδομένη την κρίση ταυτότητας, η εκκλησία αναλαμβάνει συχνά το ρόλο εκπροσώπου του έθνους και υποκατάστατου της κοινωνικής συνοχής.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, «ο εθνικισμός συνοψίζει στο περιεχόμενό του την εξής τετραμελή λογική: α) η ανθρωπότητα χωρίζεται εκ φύσεως σε έθνη, β) κάθε έθνος για να εδραιώσει την υπόστασή του οφείλει να διεκδικεί την πολιτική του κυριαρχία στο πλαίσιο μιας κρατικής επικράτειας, γ) κάθε έθνος πρέπει να διαθέτει και αιώνια χαρακτηριστικά και δ) τα συμφέροντα και οι αξίες του έθνους προέχουν οποιουδήποτε άλλου συμφέροντος και αξίας»¹.

Πάνω σε αυτή τη λογική στηρίζεται και η άποψη, ότι δεν είναι η θρησκεία αυτή που όρισε την εθνική ταυτότητα, αλλά το αντίθετο. Ο εθνικισμός χρησιμοποίησε τη θρησκεία προκειμένου να συγκροτήσει την εθνική ταυτότητα.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφέρουμε, πως η θρησκευτική ένταξη διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό την ψυχολογία που συνοδεύει την ατομική και συλλογική ταυτότητα. Η θρησκεία αντιπροσωπεύει μια από τις βασικές διαστάσεις της πολυπολιτισμικής ταυτότητας των ανθρώπων. Όλοι οι άνθρωποι ανήκουν σε μια θρησκευτική πολιτισμική παράδοση, ασχέτως με το αν την ασπάζονται ή αν ακολουθούν ή όχι πιστά το τελετουργικό της.

Η θρησκευτική αναφορά, λοιπόν, παίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και στην διαδικασία

¹Δεμερτζής, Ν., 1996. *Ο Λόγος του Εθνικισμού, Αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 56-63, 84-100.

αλληλοκατανόησης μεταξύ τους¹. «Το θρήσκευμα γίνεται σημείο αναφοράς της “εθνικής” ταυτότητας και διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους “έσω” και τους “έξω”»². Ο τονισμός της διαφορετικότητας συνδέεται εδώ άμεσα με μια αρνητική πτυχή της θρησκείας, γνωστή με τον όρο μισαλλοδοξία, η οποία και αυτή με τη σειρά της συνδέεται με το ένστικτο της εθνικής επιβίωσης και αυτοσυντήρησης. Δημιουργούνται, με άλλα λόγια, μέσω των θρησκευτικών οργανώσεων πολιτισμοί και συλλογικές συμπεριφορές, οι οποίες αποδέχονται κάθε τι το οικείο και απορρίπτουν οτιδήποτε ξένο ή αλλόθρησκο.

«Για αυτό ανέκαθεν οι κρατικές εξουσίες που ενδιαφέρονταν για την εδαφικότητά τους, ανέθεταν στις επίσημες θρησκείες τη συμβολική οριοθέτηση των πατρίδων» (Ο,π., 2002, 312).

Συχνά, η συμμετοχή μιας ομάδας ανθρώπων στις δημόσιες τελετές ενός θρησκευάτος αποτελεί έναν τρόπο αναζήτησης ισχύος και είναι εκδήλωση ενός ατομικού ή συλλογικού «παρόντος». Πολλές φορές στην προσπάθεια για τονισμό της διαφορετικότητας των μελών των κοινοτήτων που θέλουν να ξεχωρίζουν από τους «άλλους» υιοθετούν κάποια σήματα και σωματικά «σημάδια» (τέτοια όπως οι μαντίλες, οι σταυροί, τα καπέλα, οι περιτομές, τα σημεία στο μέτωπο, τα χαράγματα στο πρόσωπο κ.α.).

Καίριο ρόλο στη θρησκευτική κοινωνικοποίηση παίζει ο κλήρος και η ικανότητα του ιερατείου να οργανωθεί και να οργανώσει κοινωνική και οικονομική εξουσία. Σε όλες τις κοινωνίες ο κλήρος ή τα άτομα που κάνουν τις τελετές διαμορφώνουν έναν αποκλειστικά δικό τους χώρο, μέσα από τον οποίο διαχειρίζονται τη διαμεσολάβηση με τα θεία³. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, η θρησκευτική ταυτότητα συνοδεύεται και με την προοπτική συμμετοχής σε μια μελλοντική «επίγεια θεϊκή βασιλεία» (Ο.π., 2002: 313).

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η ισχύς των θρησκειών συνδέεται με την κοινωνική οργάνωση του κράτους την οποία διαμορφώνουν. Βασική

¹Σημαντικό είναι να αναφερθούν σε αυτό το σημείο οι πάγιες θρησκευτικές πηγές, οι οποίες είναι οι εξής: κάθε θρησκεία πιστεύει ότι είναι πλήρης και τέλεια, κάθε θρησκεία πιστεύει πως εκφράζει την απόλυτη αλήθεια και αποκλείει καθετί που δεν το θεωρεί «ίδιον», σε όλες τις περιπτώσεις οι θρησκείες αποκτούν χαρακτηριστικά ολοκληρωτισμού και αποκλείουν την ελκρινή επικοινωνία με τους «άλλους» (Βερνίκος, 2002: 310-311).

²Βερνίκος, Νικόλας, Δασκαλοπούλου, Σοφία, 2002 *Πολυπολιτισμικότητα .Οι διαστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας*, Αθήνα: εκδόσεις Κριτική, σελ. 312.

³Στις περισσότερες θρησκείες ο όρος διαμεσολάβηση του ιερατείου περιλαμβάνει τους θρησκευτικούς κανόνες που ορίζουν τι επιτρέπεται, τι απαγορεύεται, ποιο χώροι είναι άβιοτοι, ποιες χρονικές περίοδοι είναι εργάσιμες και ποιες όχι.

παράμετρος άλλωστε, της κοινωνικής οργάνωσης αποτελούν και οι κανόνες γαμηλιότητας τους οποίους και ρυθμίζει ο κλήρος, εφόσον η θρησκεία είναι αυτή που ορίζει τους βαθμούς συγγένειας στους οποίους απαγορεύονται οι γάμοι και έχει τη δύναμη να επιτρέψει ή να απαγορεύσει γάμους με ξένους.

Παράλληλα, η θρησκεία ως τμήμα της συλλογικής ταυτότητας και της πολιτισμικής παράδοσης προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό τις οικονομικές δραστηριότητες, όπως και την οικονομική δομή. Έχει τη δυνατότητα να καθορίσει με ποια άτομα μπορούμε να έρθουμε σε επαφή ακόμα και με ποιους μπορούμε να καθίσουμε στο τραπέζι και να φάμε το ίδιο φαγητό. Έλεγχο, επίσης, επιβάλλει η θρησκεία στο εμπόριο και στις βιοτεχνίες με το να ρυθμίζει, έως και σήμερα, το δανεισμό, τον τόκο, κ.α. ή ακόμα και με την υποχρεωτική ελεημοσύνη, τα τάματα, τις δωρεές στα εκκλησιαστικά ιδρύματα, τον προικισμό των μοναστηριών, κ.α.

Προχωρώντας σε ένα βαθύτερο επίπεδο, παρατηρούμε, ότι η θρησκευτική παράδοση επηρεάζει, ακόμη, τόσο την παραγωγή όσο και την κατανάλωση. Τα είδη διατροφής και τα ποτά προσδιορίζονται και αυτά από τους θρησκευτικούς κανόνες μέσα από τον ορισμό των τροφίμων που είτε επιτρέπονται είτε απαγορεύονται¹.

Επίσης, μπορούμε να προσθέσουμε εδώ και τον παράγοντα «θρησκευτική ενδυματολογία», η οποία επιβάλλει συγκεκριμένους κανόνες ένδυσης, καθώς και τον τρόπο που επιτρέπει στις θρησκείες να ελέγχουν την καθημερινή ζωή, τα ημερολόγια, τα οποία ρυθμίζουν το πρόγραμμα της ημέρας και της εβδομάδας.

Το σημείο, ωστόσο, που αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα είναι η δημιουργία εκστατικών καταστάσεων που παρατηρείται στις ομαδικές τελετουργίες κατά τη διάρκεια των οποίων τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές αναπτύσσουν πολύ ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς, μεγάλης ψυχολογικής φόρτισης και μια έντονη αίσθηση συλλογικότητας και ενότητας.

Η εκστατική αυτή θεωρία μας παραπέμπει ουσιαστικά σε πολλές από τις υποθέσεις της θεωρίας του ανιμισμού. Σύμφωνα με τη θεωρία που διατύπωσε ο Tylor για τον «ανιμισμό», η ανθρωπότητα γνώρισε αρχικά μια

¹Επισημαίνουμε το γεγονός ότι ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι δεν μπορούν να τραφούν με χοιρινό και άλλο ένα δισεκατομμύριο δεν τρώνε βοδινό κρέας. Όλο αυτό έχει άμεση επίπτωση στην ποιότητα διατροφής όπως και στη διαμόρφωση των καλλιεργητικών τοπίων.

περίοδο κατά την οποία θεωρούσε πως παντού υπήρχαν πνεύματα και ψυχές¹. Οι «πρωτόγονοι» μέσα από εμπειρίες έκστασης, αρρώστιας, θανάτου, αλλά και ύπνου, συνέδεσαν τα όνειρα, τα οράματα και τις οπτασίες με την ύπαρξη ενός παράλληλου κόσμου πνευμάτων. Από τις σαμανικές εμπειρίες εξόδου της ψυχής από το σώμα και περιπλάνησής της στον κόσμο των ψυχών, και από την εμφάνιση νεκρών στα όνειρα, οδηγήθηκαν στην πεποίθηση ύπαρξης ζωής μετά το θάνατο σε έναν επάνω ή κάτω κόσμο» (Βερνίκος, 2002: 320).

Με άλλα λόγια, το θέμα που ουσιαστικά μελετήθηκε αφορά στο κατά πόσο η θρησκευτικότητα αποτελεί μια έμφυτη ικανότητα για τη δημιουργία συλλογικής ταυτότητας, η οποία επιτρέπει σε μια κοινότητα ανθρώπων να ταυτιστούν και να ενσωματωθούν σε ένα θρήσκευμα.

Όπως αναφέρει και ο Βερνίκος, «σε πυκνοκατοικημένους χώρους πόλεων, σε πολυάριθμες κοινωνίες με πολυπολιτισμική διάρθρωση, η συμμετοχή σε μια ομάδα μπορεί να οδηγήσει σε ταυτοτική μέθεξη, αν η ομάδα έχει αναπτύξει τελετουργίες μύησης» (Ο.π., 2002: 322).

2.4 Εθνικισμός και «παράδοση»

Ξεκινώντας τη συζήτησή μας γύρω από το θέμα «παράδοση» και εθνικισμός, θα πρέπει, αρχικά, να αναφέρουμε, πως δεν υπάρχει μια σαφής και ολοκληρωμένη θεωρία γύρω από την έννοια της «παράδοσης», τόσο από κοινωνιολογικής όσο και από ανθρωπολογικής σκοπιάς.

«Σύμφωνα με μια πλέον γενική έννοια, η «παράδοση» θα μπορούσαμε να πούμε, αναφέρεται σε κάθε πολιτισμικό στοιχείο του παρελθόντος που μεταβιβάζεται ή κληροδοτείται από γενιά σε γενιά και αποτελεί την πνευματική κληρονομιά ενός λαού» (στοιχείο όπως η γλώσσα, η θρησκεία, η μουσική, τα ήθη και έθιμα, οι παροιμίες και τα γνωμικά, η ιστορική μνήμη, κ.α.) (Thompson, 1998: 305, παραθέτει τον Shils, Tradition, 12). Επιπλέον, η «παράδοση» μπορεί να περιλαμβάνει στο περιεχόμενό της στοιχεία και

¹Για περισσότερα βλ. Tylor, Edward, B., 1871 *Primitive Culture*, London, τομ. I-II.

πρακτικές του παρελθόντος που μπορούν να αποτελέσουν οδηγούς για τη μελλοντική δράση, χωρίς βέβαια αυτό να ισχύει για όλες τις «παραδόσεις».

.Η έννοια της «παράδοσης» μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα στα πλαίσια της νεωτερικότητας και του εθνικισμού. Το έθνος – κράτος, ως προϊόν της νεωτερικότητας, στηρίζει την κυριαρχία του, όπως αναφέραμε παραπάνω, σε δυο βασικά χαρακτηριστικά, στην έννοια της «παράδοσης», και στην έννοια του παρελθόντος-μέλλοντος. Το βασικό επιχείρημα που χρησιμοποιεί για να διεκδικήσει την κυριαρχία του ένα έθνος-κράτος είναι η αποδεδειγμένη σχέση μεταξύ παρελθόντος-μέλλοντος. Αυτή η συγκεκριμένη χρήση του παρελθόντος από το έθνος-κράτος εκφράζεται μέσα από τις διακηρύξεις για την εθνική κληρονομιά μια ομάδας, καθώς το παρελθόν είναι το μέσο που αποδίδει νόημα στο παρόν της ομάδας.

Το παρελθόν, αναφέρει ο Appadurai, «αποτελεί ένα αγαθό που μεταφέρει ένα κοινωνικό μήνυμα κριτικής σημασίας, το οποίο ενδείκνυται για την ποιητική χειραγώγηση σε κοινωνικό επίπεδο»¹. Η γνώση του παρελθόντος, συνεπώς, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ταυτότητα του παρόντος. Η «παράδοση» ως ένα σύνολο πρακτικών και κανόνων, συμβολικού κυρίως χαρακτήρα, αποτελεί ουσιαστικά μια εκδοχή του παρελθόντος που μέσω της επανάληψης μεταφέρει συγκεκριμένες αξίες και κανόνες, οι οποίες συνδέουν τα μέλη μιας κοινότητας με κοινές εμπειρίες, με μια κοινή καταγωγή και με μια συγκεκριμένη περιοχή, την πατρίδα

Στην ανάπτυξη της συγκεκριμένης θεματολογίας μεγάλη επίδραση άσκησε η επαναστατική μελέτη των Hobsbawm και Ranger (1983) *Η επινόηση της παράδοσης*, όπου υποστηρίζεται, ότι όλες οι «παραδόσεις» και όλοι οι πολιτισμοί είναι αποτελέσματα πολιτισμικών διαδικασιών επινόησης².

Ο όρος «επινοημένη παράδοση» χρησιμοποιείται με μια ευρεία, αλλά όχι ανακριβή, έννοια από τους συγγραφείς. «Περιλαμβάνει τόσο «παραδόσεις» που πραγματικά επινοήθηκαν, κατασκευάστηκαν και

¹Δέλστου, Ελευθερία, 1995 Ο «Ιστορικός τόπος» και η σημασία της «παράδοσης» για το έθνος – κράτος. Κείμενο από τη διδακτορική διατριβή τη ίδιας Praxes of Tradition and Modernity in a Village in Northern Greece που υποστηρίχθηκε το Σεπτέμβριο του 1995 στο Indiana University των Η.Π.Α. σελ. 109.

²Το βιβλίο ερευνά διάφορα παραδείγματα αυτής της διαδικασίας της επινόησης. Το μεγαλύτερο ωστόσο εύρος του βιβλίου καταπιάνεται με το πολύπλοκο θέμα της αλληλεπίδρασης παρελθόντος και παρόντος σε μια μελέτη της τελετουργίας και του συμβολισμού.

θεσπίστηκαν επίσημα σε εθνικό επίπεδο όσο και εκείνες, οι οποίες αναδύονται με λιγότερο εύκολα ανιχνεύσιμο τρόπο εντός μιας βραχείας και χρονολογήσιμης περιόδου»¹.

Ιδιαίτερα τονίζεται η διαδικασία της εθνικής χρήσης του μυθοποιημένου παρελθόντος, ως ένα όπλο για τον κοινωνικό έλεγχο, ένα μέσο για να γενικευτεί η συναίνεση και να νομιμοποιηθεί η κρατούσα κατάσταση προκειμένου να τονιστεί η ομοιότητα του έθνους-κράτους και να διαμορφωθεί μια ενιαία και ομοιογενής εθνική ταυτότητα.

Βασική υπόθεση του έργου των Hobsbawm και Ranger είναι, ότι σε διάφορες φάσεις της ιστορικής εξέλιξης, λαοί, φυλές, ομάδες αναπτύσσουν μια ιδέα του πολιτισμού τους και των «παραδόσεων» τους «επινοημένη» και σε μεγάλο βαθμό «κατασκευασμένη». Καταλήγοντας τέλος, στο συμπέρασμα, πως η έννοια του έθνους, και συνακόλουθα της εθνικής ταυτότητας, αποτελεί σχετικά σύγχρονο και τεχνητό δημιούργημα που δεν υπήρχε πριν από τον 19^ο αιώνα.

Αυτή η έννοια της «επινοημένης παράδοσης», παρ' ότι επηρέασε πολλές αναλύσεις που ακολούθησαν, δέχτηκε και πολλές κριτικές «καθώς παρουσίαζε κάποιες παραδόσεις ως περισσότερο επινοημένες από κάποιες άλλες, διακρίνοντάς τις σε «γνήσιες» και σε «επινοημένες» (Δέλτσου, 1995:107, παραθέτει Herzfeld 1991: 12, Handler και Linnekin 1984). Η κριτική αυτή ουσιαστικά αναφέρεται σε ορισμένες «παραδόσεις», οι οποίες (σύμφωνα με την άποψη του Hobsbawm) μπορούν να αντλούν κάποια από τα στοιχεία τους από κάτι που προϋπάρχει και σε άλλες που είναι εξ αρχής «κατασκευασμένες».

Η θέση, ότι όλες οι «παραδόσεις» και όλοι οι πολιτισμοί είναι αποτέλεσμα πολιτισμικών διαδικασιών επινόησης, καθώς ο πολιτισμός είναι μια συνεχής ανθρώπινη δημιουργία, σαφώς δεν είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί, καθώς αποτελεί σχεδόν κοινό τόπο σε όλες τις ανθρωπολογικές αναλύσεις (Δέλτσου 1995: 108 παραθέτει Handler and Linnekin 1984, Wagner 1975). Αυτές, ωστόσο, οι διαδικασίες επινόησης σε καμιά περίπτωση δεν είναι ζήτημα επιλογών σε ατομικό επίπεδο, αλλά είναι ιδεολογικές κατασκευές που πηγάζουν από τις τρέχουσες κοινωνικές ανάγκες.

¹Hobsbawm, Eric, 2004 «Εισαγωγή: Επινοώντας Παραδόσεις». Στο Hobsbawm, Eric, Ranger, Terence, (επιμ.), *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 9.

Όπως επισήμανε ο Karferer, «ο τρόπος με τον οποίο «κατασκευάζονται» οι σημασίες του παρελθόντος και οι σχέσεις τους με το παρόν νοείται ως πολιτική πράξη που έχει ως σκοπό τόσο τη νομιμοποίηση της παρούσας κατάστασης πραγμάτων όσο και των φορέων που πραγματοποιούν αυτή τη σύνδεση (Δέλτσου 1995:108 παραθέτει Karferer, 1988: 90).

Η «παράδοση», λοιπόν, και το παρελθόν αποτελούν σύμβολα με πολλές και διαφορετικές σημασίες στη διαδρομή τους μέσα στο χρόνο. Για το λόγο αυτό οι διάφορες μορφές «επιπόνησης» πρέπει να γίνονται κατανοητές όχι υπό την έννοια της «κατασκευής», αλλά με την έννοια της δημιουργίας, ότι όντως δημιουργείται έντονη η ανάγκη να υπάρξει «παράδοση».

Όσον αφορά στον ελλαδικό χώρο, οι έννοιες της «παράδοσης» και του παρελθόντος έχουν αναλυθεί ως ιδεολογική διαδικασία «κατασκευής ταυτότητας». Το παρελθόν υπήρξε για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος το μέσο απόδειξης της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας του. Το παρελθόν, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για να εδραιωθεί η εθνική κυριαρχία του κράτους ήταν η «παράδοση».

Από τον 19^ο αιώνα ορισμένα στοιχεία στη χρήση του παρελθόντος για το έθνος-κράτος έχουν αλλάξει και ορισμένα έμειναν ίδια. Οι έννοιες, ωστόσο, της «ιστορικής συνέχειας» και της «αυθεντικότητας» ήταν και συνεχίζουν να είναι ενεργείς στην υπηρεσία του έθνους-κράτους. Για να «κατασκευαστεί» η εθνική πολιτιστική κληρονομιά και για να αποδειχτεί η πολιτισμική και ιστορική συνέχεια ενός έθνους-κράτους είναι απαραίτητη η χρήση των εννοιών της «αυθεντικότητας» και της «μοναδικότητας» προκειμένου να διατηρήσει, να ανακατασκευάσει και να αναδομήσει την εικόνα του εαυτού του, κάθε φορά ανάλογα με τις διάφορες ανάγκες.

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η θεμελιώδης βάση της αυτόνομης ύπαρξης του έθνους-κράτους είναι τα σύμβολά του και «τα ισχυρότερα σύμβολα που εξασφαλίζουν την εθνική κυριαρχία στο πολιτικό μόρφωμα ενός έθνους-κράτους είναι ο «πολιτισμός» του και η «παράδοσή» του (Ο.π., 1995: 119). Τα σύμβολα αυτά πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικά αυτού και μόνο του έθνους, καθώς το να μοιράζεται ένα έθνος-κράτος τα σύμβολά του με κάποιο άλλο αποτελεί έναν εν δυνάμει κίνδυνο να χάσει την ιδιαιτερότητά του και, κατά συνέπεια, την εθνική του κυριαρχία.

2.5 ΜΜΕ και «παράδοση». Η διαμεσολάβηση της «παράδοσης»

Μία από τις κληρονομίες, τις οποίες έχει αφήσει πίσω της η κλασσική κοινωνιολογική σκέψη είναι η ιδέα, ότι η ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνιών επέφερε σταδιακή παρακμή στο ρόλο της «παράδοσης» στην κοινωνική ζωή. Η άποψη αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος όλων εκείνων των θεωριών για τον εκσυγχρονισμό που αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του 1950 – 1960.

Πολλοί κοινωνιολόγοι, ανάμεσά τους ο Μάρξ και ο Βέμπερ, βαθιά επηρεασμένοι από το κίνημα του Διαφωτισμού απέρριπταν την παράδοση θεωρώντας την πηγή μυστικισμού, εχθρό της λογικής και εμπόδιο στην ανθρώπινη πρόοδο. Οι απόψεις των Μαρξ και Βέμπερ, καθώς και άλλων θεωρητικών, επέδρασαν σημαντικά στους μετέπειτα τρόπους σκέψης σχετικά με το μέλλον της «παράδοσης».

Τα τελευταία, ωστόσο, χρόνια, όλες αυτές οι θεωρίες περί εκσυγχρονισμού που έπαιρναν ως δεδομένη την άποψη, ότι η «παράδοση» ανήκει στο παρελθόν και την αντίθεση μεταξύ «παραδοσιακής» και «σύγχρονης» κοινωνίας, έχουν αρχίσει να αμφισβητούνται.

Κοινωνιολόγοι, όπως ο Ulrich Beck και ο Anthony Giddens, ανέπτυξαν μια διαφορετική θέση. Υποστήριξαν, ότι « η διαδικασία του εκσυγχρονισμού δεν εξαφανίζει τις «παραδοσιακές» πρακτικές, αλλάζει μόνο την υπόστασή τους. Παρ' όλο που χάνουν όλο και περισσότερο την αξία τους, μπορούν, ωστόσο, να επιβιώσουν με διάφορες μορφές»¹.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Thompson, «πριν την ανάπτυξη των μαζικών μέσων επικοινωνίας, ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονταν οι άνθρωποι το παρελθόν, ως συνιστώσα της παράδοσης, και τον κόσμο γενικότερα, πέρα από το δικό τους άμεσο περιβάλλον, διαμορφωνόταν κυρίως μέσω των προφορικών «παραδόσεων», έτσι όπως παράγονταν στις κοινωνικές συναναστροφές της καθημερινής ζωής ή, όπως αλλιώς

¹Thompson, J., 1998 *Νεωτερικότητα και μέσα επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 303, (παραθέτει τον Giddens, 1994, 84).

χαρακτηρίζει, στη σφαίρα της πρόσωπο με πρόσωπο «αλληλόδρασης» (Ο.π., 1998: 298).

Με την ανάπτυξη, ωστόσο, των σύγχρονων κοινωνιών και των νέων τεχνολογιών που συνεπάγονται, τα άτομα απέκτησαν την δυνατότητα να μαθαίνουν, να παρατηρούν και γενικά να γνωρίζουν άλλους κόσμους πέρα από αυτούς της καθημερινότητάς τους. «Κατά αυτόν τον τρόπο, η «παράδοση» δεν καταστράφηκε, αλλά απελευθερώθηκε από τους δεσμούς της διαπροσωπικής αλληλόδρασης και απέκτησε νέα χαρακτηριστικά. Επεκτάθηκε και ανανεώθηκε, συγχρόνως, εφόσον επανασυνδέθηκε με νέους χώρους, οι οποίοι ξεπερνάνε τα όρια της πρόσωπο με πρόσωπο αλληλόδρασης» (Ο.π., 1998: 299).

Ο Thompson στα πλαίσια του παραπάνω επιχειρήματος και προκειμένου να διευκρινίσει αναλυτικότερα την έννοια της «παράδοσης» διακρίνει τέσσερις διαφορετικές πλευρές της: την ερμηνευτική, την κανονιστική, την νομιμοποιητική και τέλος την ταυτοτική, οι οποίες στην πράξη συχνά επικαλύπτονται ή συγχωνεύονται.

Εξετάζοντας, στη συνέχεια, την ερμηνευτική πλευρά, αναφέρει, πως ένας τρόπος για να γίνει κατανοητή η έννοια της «παράδοσης» «είναι να ιδωθεί ως ένα σύνολο δεδομένων παραδοχών του παρελθόντος, που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, και θεωρούνται δεδομένες για την οργάνωση της καθημερινής ζωής των ατόμων λειτουργώντας κατά αυτόν τον τρόπο ως πλαίσιο για την κατανόηση του κόσμου» (Ο.π., 1998:305-306).

Η κανονιστική πλευρά της «παράδοσης» μπορεί να γίνει κατανοητή με τη μορφή ορισμένων κανόνων και προτύπων συμπεριφοράς που κληροδοτούνται από το παρελθόν και αποτελούν έναν κανονιστικό οδηγό για τις πράξεις και τις πεποιθήσεις στο παρόν.

Η τρίτη πλευρά της παράδοσης, η νομιμοποιητική, σύμφωνα με τον συγγραφέα, εκτός από κανονιστικός οδηγός δράσης μπορεί να λειτουργήσει και ως πηγή υποστήριξης και άσκησης εξουσίας βασιζόμενη στα παραδοσιακά θεμέλια, στην πίστη, δηλαδή, της «ιερότητας της αρχαίας παράδοσης» (η οποία παίρνει εδώ τη μορφή «αυθεντίας»). Από την άποψη αυτή, οι «παραδόσεις» μπορεί να γίνουν «ιδεολογικές», που σημαίνει, ότι μπορεί να χρησιμοποιούνται για να θεμελιώσουν ή και να διατηρήσουν σχέσεις εξουσίας». (Ο.π., 1998:307).

Η τέταρτη, τέλος, και πιο σημαντική πλευρά της παράδοσης, είναι η ταυτοτική. Πρόκειται για την πλευρά που θα μας απασχολήσει περισσότερο και αφορά στην διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Η συλλογική ταυτότητα, όπως σε πολλά σημεία παραπάνω έχει ειπωθεί, αναφέρεται στα μέλη μια κοινωνικής ομάδας, μιας συλλογικότητας. Έχει το νόημα του συνανήκειν, την έννοια, δηλαδή, του να είναι κανείς μέλος μιας ομάδας που έχει την ιστορία της και το παρελθόν της. Η έννοια του ατόμου, όπως αναφέρει ο Thompson, και η έννοια του συνανήκειν «διαμορφώνονται από τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τα μοντέλα συμπεριφοράς που φτάνουν στις μέρες μας από το παρελθόν» (Ο.π., 1998: 308). Η διαδικασία, ωστόσο, της διαμόρφωσης της ταυτότητας δεν ξεκινά ποτέ από μηδενική βάση. Πάντα χτίζεται σε ένα προϋπάρχον σύνολο συμβολικών στοιχείων.

Η ανάπτυξη, όμως, των σύγχρονων κοινωνιών και των μέσων επικοινωνίας επέφερε και κάποιες αλλαγές στο ρόλο της «παράδοσης».

Ο Thompson, στην προσπάθειά του να διερευνήσει την επίδραση των μέσων επικοινωνίας στη φύση και στο ρόλο της «παράδοσης», επανεξετάζει τα επιχειρήματα ενός κλασσικού έργου του Daniel Lerner *The Passing of Traditional Society*¹ και παράλληλα προσθέτει ότι η ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνίας δεν έχει εξαλείψει τη σημασία της παράδοσης, αλλά έχει φέρει μια αλλαγή στη φύση και στο ρόλο της «καθώς τα άτομα στηρίζονται πλέον ολοένα και περισσότερο στις διαμεσολαβημένες παραδόσεις, ως μέσα για την κατανόηση του κόσμου και την δημιουργία της αίσθησης του συνανήκειν» (Ο.π., 1998: 310).

Παρ' όλο που η ανάπτυξη των μέσων δεν έχει φέρει το τέλος της «παράδοσης», εντούτοις την έχει τροποποιήσει σε βασικά σημεία.

Το ξερίζωμα της «παράδοσης» με την ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας έδωσε τη δυνατότητα «να αποσπαστεί από συγκεκριμένες εντοπιότητες χωρίς, ωστόσο, να την οδηγήσει σε εξαφάνιση, Αντίθετα,

¹Ο Lerner θεωρείται από πολλούς θεωρητικούς υπέρμαχος μιας μάλλον ξεπερασμένης και εθνοκεντρικής θεωρίας του εκσυγχρονισμού που βασίζεται στα δυτικά πρότυπα. Παρόλα αυτά τα έργα του έχει ενδιαφέρον γιατί ρίχνει φως σε ορισμένα σημεία που διατηρούν τη σημασία τους ακόμα και σήμερα. Είναι από τις λίγες μελέτες που εστιάζει στο ερώτημα της σχέσης ανάμεσα στην παράδοση και τα μέσα επικοινωνίας. Και ίσως το πιο σημαντικό είναι η έμφαση που δίνει ο Lerner στο γεγονός ότι τα μέσα επικοινωνίας παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην πολιτιστική μεταμόρφωση που συνδέεται με την εμφάνιση των σύγχρονων κοινωνιών.

αποτελέσει τη συνθήκη, ώστε να επανατοποθετηθεί σε νέα πλαίσια, να επανασυνδεθεί με νέα είδη χωρικής ενότητας και να εξαρτάται όλο και περισσότερο από νέα είδη επικοινωνίας που ξεπερνούν τα όρια της πρόσωπο με πρόσωπο αλληλοδρασης» (Ο.π., 1998: 324).

Τα μέσα επικοινωνίας, συνεπώς, έχουν τη δυνατότητα όχι μόνο να υποσκάπτουν τις παραδοσιακές αξίες και πεποιθήσεις αλλά και να τις διευρύνουν, να τις τροποποιούν ακόμη και να τις παγιώνουν.

Καθώς, όπως αναφέραμε, οι «παραδόσεις» συνδέονται όλο και περισσότερο με τα μέσα επικοινωνίας μεσοποιούνται και για αυτό το λόγο προσλαμβάνονται με μεγαλύτερη ευκολία από τα άτομα. Το θέμα, όμως, που προκύπτει σε αυτό το σημείο είναι, πως οι μεσοποιημένες «παραδόσεις» δεν είναι εντελώς αιωρούμενες. Αν πρόκειται να διατηρηθούν στο χρόνο θα πρέπει να συναρθρωθούν εκ νέου, ειδάλλως υπάρχει ο κίνδυνος να εξαφανιστούν.

Ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσαμε να αναλύσουμε μια διαδικασία μέσω της οποίας οι «παραδόσεις» εκτοπίζονται από συγκεκριμένα πλαίσια και επανατοποθετούνται στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής μπορεί να γίνει κατανοητός μόνο αν λάβουμε υπόψη τη διαδικασία της «επιπόησης της παράδοσης» (Ο.π., 1998:324-325).

Όπως και σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέραμε, μερικές από τις «παραδόσεις» που σήμερα θεωρούνται αρχαίες είναι στην πραγματικότητα πρόσφατες επινοήσεις που χρονολογούνται γύρω στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Hobsbawm, Ranger, 1983: 15-41).

Ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στο στοιχείο της κατασκευής που υπάρχει στη διαδικασία καλλιέργειας των «παραδόσεων». Μερικές «παραδόσεις», όπως έχει ήδη ειπωθεί, όχι μόνο δεν είναι τόσο αρχαίες όσο νομίζουμε, αλλά είναι γεμάτες μύθους και πολλές φορές μισές αλήθειες. Η συγκεκριμένη, ωστόσο, βιβλιογραφία είναι σημαντική, γιατί φέρνει στο φως ένα άλλο στοιχείο που μας ενδιαφέρει. «Επιβεβαιώνει το ρόλο τον οποίο παίζουν τα μέσα επικοινωνίας στην εκ νέου επιπόηση της παράδοσης και στην επανασύνδεσή της με διάφορων ειδών επικράτειες, ενότητες που ξεπερνούν τα πλαίσια της πρόσωπο με πρόσωπο αλληλοδρασης» (Thompson, 1998:326).

Οι «επινοημένες παραδόσεις», πρέπει να τονιστεί, δεν υπολείπονται σε τίποτα, ούτε είναι λιγότερο σημαντικές από αυτές που μεταδίδονται αποκλειστικά μέσω της διαπροσωπικής αλληλόδρασης. Όπως υποστηρίζει και ο Thompson, το ξερίζωμα των «παραδόσεων» και η επανασύνδεσή τους με νέες επικράτειες δεν τις καθιστά λιγότερο αυθεντικές ούτε τις καταδικάζει σε θάνατο (Ο.π., 1998:331).

2.6 M.M.E. και Εθνικισμός

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συχνά χαρακτηρίζονται εκφραστές αλλά και δημιουργοί της εθνικής ταυτότητας. Το ποιός είναι ο ρόλος τους στην ανάπτυξη και ενίσχυση του εθνικισμού θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να ερευνήσουμε.

Τα MME έχουν χαρακτηριστεί «ως ο ένας από τους πιο αποτελεσματικούς φορέας κοινωνικοποίησης και, συνεπώς, βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, ο ρόλος των οποίων είναι θεμελιώδης τόσο στην ανάπτυξη όσο και στην ισχυροποίηση της εθνικής ταυτότητας¹.

Από τους θεωρητικούς, πρώτος ο B. Anderson διατύπωσε, πως μία από τις βασικές πηγές μέσα από τις οποίες αναπαράγεται ο επίσημος λόγος του έθνους είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η αίσθηση της ταυτότητας που έχει κανείς προέρχεται από τη γνώση, ότι υπάρχουν και άλλοι πολλοί, μια ολόκληρη ενότητα, που είναι, επίσης, μέλη κάποιου έθνους-κράτους².

Χρόνια μετά, ο τύπος και τα MME γενικότερα, εξακολουθούν να αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους φορείς διαμόρφωσης του εθνικισμού (Δεμερτζής, 1996:65-70).

¹Pares i Maicas, Manuel, 1996 «Μια προσέγγιση της πολιτισμικής ταυτότητας και οι διασυνδέσεις της με τη μαζική επικοινωνία». Στο Ρ., Παναγιωτοπούλου, Π., Ρηγόπουλου, Μ.,Ρήγου, Σ.,Νοτάρης, (επιμ.) *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 347.

² Shobba, Das 1996 «Εθνική Ταυτότητα». Στο Ρ., Παναγιωτοπούλου, Π., Ρηγόπουλου, Μ.,Ρήγου, Σ.,Νοτάρης, (επιμ.) *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.309.

«Ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας ως φορέων του δημόσιου λόγου, που ορίζει με συμβολικό τρόπο το εθνικό «άλλο», δημιουργεί ένα κλίμα εθνικών προκαταλήψεων. Η εθνοκεντρική αλλά και δραματοποιημένη πολλές φορές παρουσίαση γεγονότων και καταστάσεων, αφενός φέρνει στη μνήμη παλαιές μνήμες «εθνικής φύσεως», αφετέρου κατασκευάζει νέες συλλογικότητες¹».

Τα ΜΜΕ τονίζουν συχνά τη διαφορετικότητα μεταξύ των εθνών χρησιμοποιώντας την έννοια του εθνοκεντρισμού. Πρόκειται για μια έννοια, η οποία επισημάνει τη διαφορετικότητα μεταξύ των εθνών, προσδιορίζοντας την εθνική κοινότητα του «εμείς» και διαφοροποιώντας την από τους «άλλους» λόγω των κοινών χαρακτηριστικών, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, κ.α. Με άλλα λόγια, ο εθνοκεντρισμός είναι αυτός που δημιουργεί εικόνες και στερεότυπα, που βοηθούν στο σχηματισμό μιας συγκεκριμένης εικόνας για αυτό που ονομάζεται «άλλο», «ξένο», «διαφορετικό». Αυτού του είδους οι απόψεις αναφέρονται, ουσιαστικά, σε αντιλήψεις, οι οποίες θεωρούν το έθνος ως κεντρική κοινωνική ταυτότητα, η οποία υπερισχύει έναντι των υπολοίπων (Δεμερτζής, 1996: 496).

Είναι, επίσης, γεγονός, ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας εκτός από τη χρήση του εθνοκεντρισμού χρησιμοποιούν και άλλα «εργαλεία» για την καλλιέργεια μιας ιδεολογίας που συντηρεί τις βασικές κοινωνικό-οικονομικές δομές της χώρας, όπως οι λέξεις και οι εικόνες². Δεν είναι λίγες οι φορές που τα ΜΜΕ στη γλώσσα που χρησιμοποιούν τονίζουν το συναίσθημα, ώστε να τονώσουν το αίσθημα του «συνανήκειν» στο κοινό τους. Δημιουργούν, δηλαδή, ένα κοινό, το οποίο ταυτίζεται και αναπαράγει τη γλώσσα που τα ΜΜΕ χρησιμοποιούν.

Επίσης, τα ΜΜΕ εκτός από τη γλώσσα χρησιμοποιούν και τις εικόνες προκειμένου να συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προβολή από τις ειδήσεις εικόνων με τις αναχαιτίσεις των τουρκικών αεροσκαφών και την ταυτόχρονη χρήση ηχηρών εκφράσεων που συνοδεύουν τις εικόνες αυτές. Με αυτόν τον τρόπο

¹Παναγιωτοπούλου, Ρόη, 1996 «Ο τύπος και το Μακεδονικό ζήτημα: ενημέρωση και επιδράσεις». Στο Ρ., Παναγιωτοπούλου, κ.α. (επιμ.) *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 496.

²McCombs, M., Einsiedel, E., Weaver, D., 1996 *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.109.

πετυχαίνουν να ενεργοποιήσουν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις της κοινής γνώμης και να διαμορφώσουν την εθνική ταυτότητά της με τέτοιο τρόπο, ώστε την επόμενη φορά που θα λάβει παρόμοιο μήνυμα να αντιδράσει με τον ίδιο ακριβώς τρόπο απέναντι στο «εθνικό άλλο»¹.

Άλλος ένας παράγοντας που χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας προκειμένου να ενισχύσουν στο κοινό την αίσθηση του «συνανήκειν» είναι η προβολή των δημόσιων τελετουργικών. Τα ΜΜΕ με την βοήθεια της τεχνολογίας έχουν τη δυνατότητα να καλύπτουν με «ζωντανές» συνδέσεις συλλαλητήρια, διαδηλώσεις, συναυλίες, θρησκευτικές τελετές, κυβερνητικές και θρησκευτικές ομιλίες, κ.α., που πολλές φορές εκτός από τον τομέα της ψυχαγωγίας και της ενημέρωσης, σκοπό έχουν να τονώσουν το εθνικό φρόνιμα των τηλεθεατών. Συχνή είναι, επίσης, και η συμβολή της επίσημης εκκλησίας της Ελλάδος, εκπρόσωποι της οποίας, κατά καιρούς, και ιδιαίτερα σε γιορτινές περιόδους παρευρίσκονται καλεσμένοι σε εκπομπές της κρατικής - και όχι μόνο - τηλεόρασης.

Εκτός από τους παραπάνω παράγοντες ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ο Ν. Δεμερτζής επισημαίνει και ορισμένους ακόμα. Ξεκινώντας με «τη συγκυρία των εθνικών επεισοδίων», την προβολή, δηλαδή, από τα μέσα θεμάτων ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτικό-κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν, προχωράει στο θέμα του ανταγωνισμού των μέσων. Επειδή, όπως αναφέρει, «τα ΜΜΕ έχουν ως μοναδικό σκοπό την υψηλή τηλεθέαση, δραματοποιούν εσκεμμένα γεγονότα, ειδικά σε θέματα «εθνικού ενδιαφέροντος» (διατηρώντας, ωστόσο, την μορφή παρουσίασης, εμποδίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο, το κοινό να βρει εναλλακτικές πηγές πληροφόρησης)» (Δεμερτζής, 1996:377-379).

Η θέση του εθνικισμού, τέλος, στην πολιτική κουλτούρα της χώρας, στην προβολή, δηλαδή, ή όχι στερεοτύπων από τα μέσα εξαρτάται από το αν έχουμε μια χώρα ανοχής, που σέβεται τη διαφορά και δεν προβάλλει το δίπολο «εμείς» και οι «άλλοι» ή αν έχουμε μια χώρα που ως σκοπό έχει μόνο τη «δαιμονοποίηση» των άλλων χωρών. (Ο.π., 1996: 379).

¹Για περισσότερα βλ. Δοξιάδης, Κ., 1995, *Εθνικισμός, Ιδεολογία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Πλέθρον, σελ. 82.

2.7 Τα χαρακτηριστικά και η αποστολή της ελληνικής κρατικής ραδιοτηλεόρασης (EPT)

A) Ιστορικό της EPT

Η επίσημη ιστορία της Ελληνικής Ραδιοφωνίας αρχίζει το 1938 με τις μεταδόσεις του Ραδιοφωνικού Σταθμού Αθηνών και συνεχίζεται με την ίδρυση του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας (ΕΙΡ), που ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα με τα τρία εθνικά ραδιοφωνικά προγράμματα αλλά και με μεταδόσεις σε ξένες χώρες για τον απόδημο ελληνισμό.

Το 1970 το ΕΙΡ μετονομάζεται σε ΕΙΡΤ (Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης). Το 1987 με το Νόμο (1730) ενοποιούνται οι τηλεοπτικοί και οι ραδιοφωνικοί σταθμοί και ιδρύεται ενιαίος φορέας ραδιοτηλεόρασης, η Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση Ανώνυμη Εταιρία (ΕΡΤ Α.Ε.).

Από το 1966 και έπειτα η τηλεόραση στην Ελλάδα γίνεται μέσο απήχησης των πολιτικών κοινωνικών και πολιτιστικών θεμάτων της χώρας, η οποία είναι σημαντικό να αναφέρουμε, πως καθορίζεται από την εκάστοτε εξουσία. Η ΕΡΤ έχει μια ιστορία περίπου πενήντα χρόνων και από την ημέρα της δημιουργίας της ανήκει στην αποκλειστική δικαιοδοσία του κράτους, έχοντας πολλές φορές τεθεί υπό άμεσο κρατικό έλεγχο¹.

Το 1989 η Ελληνική Ραδιοφωνία και Τηλεόραση υπέστη σημαντικές αλλαγές, καθώς αρχίζει να ανοίγει ο δρόμος για την ιδιωτική τηλεόραση. Η ΕΡΤ χάνει σημαντικό μέρος της τηλεθέασής της, γιατί δεν προσελκύει η ενημέρωσή της. Και αυτό γιατί στον τομέα της πολιτικής ενημέρωσης η ΕΡΤ δεν είναι αμερόληπτη, αλλά βρίσκεται σε αντιστοιχία με την πολιτική ιδεολογία και τη νοοτροπία της χώρας.

Εν ολίγης, η κομματική αντιπροσώπευση είναι υψηλότερη στα κανάλια της ΕΡΤ από ότι στα ιδιωτικά κανάλια. Ωστόσο, η δημόσια τηλεόραση είναι ο

¹Κόκκαλη, Αγγελική, 1996 «Οι επιδράσεις της Κρατικής Ραδιοτηλεόρασης στην εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας». Στο Ρ. Παναγιωτοπούλου, Π. Ρηγοπούλου, Μ. Ρήγου, Σ. Νοτάρης, (επιμ.), *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας στα μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.138.

μοναδικός φορέας που μπορεί, λόγω του χρηματοδοτικού της καθεστώτος, «να αντιπαχθεί στις δυνάμεις της αγοράς, να προασπίσει την ποιότητα και την εθνική πολιτισμική κληρονομιά και εν τέλει, να εισάγει την καινοτομία στα τηλεοπτικά δρώμενα»¹.

Τα προγράμματα της ΕΡΤ, «ως ο μοναδικός εθνικός ραδιοτηλεοπτικός φορέας, αποτελούν ένα ξεχωριστό τμήμα της «παράδοσης» της «κουλτούρας» και της ιστορικής μνήμης» (Ο.π., 1994: 151).

Όμως η ΕΡΤ δεν θα επιτύχει να αποκτήσει την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας του ελληνικού τηλεοπτικού κοινού όσο συνεχίζει να επηρεάζεται από την εκάστοτε πολιτική εξουσία. «Επειδή θεωρείται αναμφισβήτητο, ότι η άμεση εξάρτηση της ΕΡΤ από το κράτος την καθιστά μηχανισμό προπαγάνδας με στόχο την αναπαραγωγή και διαιώνιση των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων της χώρας» (Κόκκαλη, 1996:93).

Παρ' όλα αυτά η συνολική πορεία της ΕΡΤ αποτελεί αναπόσπαστο και σημαντικό τμήμα της ραδιοτηλεοπτικής ιστορίας του τόπου και κατέχει βαρύνουσα θέση στην πολιτιστική ιστορία της χώρας. Σήμερα, η ΕΡΤ είναι ο μεγαλύτερος ραδιοτηλεοπτικός φορέας της Ελλάδας διαθέτοντας μεγάλη ακίνητη περιουσία, ισχυρή και σύγχρονη τεχνική υποδομή, εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, καθώς και ένα μοναδικό ιστορικό αρχείο εικόνας και ήχου.

B) Η κοινωνική αποστολή της ΕΡΤ

Η κύρια αποστολή της ΕΡΤ ως κρατικής ραδιοτηλεόρασης, σύμφωνα με τον ιδρυτικό της Νόμο και το Σύνταγμα (1730/1987), είναι η συνεχής προσφορά προγραμμάτων και υπηρεσιών που ενημερώνουν, εκπαιδεύουν και ψυχαγωγούν ποιοτικά το κοινωνικό σύνολο².

¹Βερναρδάκης, Χ., 2000 Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα, Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη, σελ.201.

²Οι πληροφορίες για το ιστορικό και την κοινωνική ευθύνη της ΕΡΤ, προέρχονται από το δικτυακό τόπο της ΕΡΤ.gr.homepage, «Εταιρία – Ιστορικό», «www.ert.gr/ertae/etaireia/istoriko.asp», τελευταία πρόσβαση 18Ιανουαρίου 2009.

Οι δράσεις της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (Ε.Κ.Ε.) αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος, στη συνεισφορά στην κοινωνική συνοχή, στην ενδυνάμωση του πολίτη, στην ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων και στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής.

Η ΕΡΤ δίνει ιδιαίτερη σημασία στον τομέα της παιδείας και της εκπαίδευσης προβάλλοντας περισσότερες από 600 μορφωτικές και εκπαιδευτικές εκπομπές κάθε χρόνο, οι οποίες περιλαμβάνουν θέματα οικολογίας, αστρονομίας, σεξουαλικής αγωγής, αγωγής υγείας, ξένων γλωσσών, μαθηματικών, φυσικών επιστημών, αθλητισμού, τέχνης, ιστορίας, πολιτισμού, γεωγραφίας, καθώς και γενικά θέματα για μικρούς και μεγάλους

Παράλληλα, υλοποιεί εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχετικά με όλα τα είδη και τις περιόδους της μουσικής. Οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να επισκέπτονται το Ραδιομέγαρο της ΕΡΤ και να συμμετέχουν στα διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιεί η Διεύθυνση Μουσικών Συνόλων με στόχο την καλλιέργεια της μουσικής συνείδησης.

Όλα αυτά τα προγράμματα επικοινωνιακής αγωγής της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης αποτελούν τη βάση για τη διάχυση της γνώσης μέσω ειδικών προγραμμάτων και εκπομπών γενικής παιδείας και πληροφόρησης, στοχεύοντας στην κατεύθυνση μιας υπεύθυνης τηλεθέασης.

Γ) Τα χαρακτηριστικά και οι αρχές λειτουργίας του τηλεοπτικού προγράμματος της ΕΡΤ

Το σύστημα της κρατικής ραδιοτηλεόρασης αποτελείται από ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία αποτελούν τη βάση και τον πυρήνα της φιλοσοφίας της ΕΡΤ. Τα χαρακτηριστικά αυτά, έτσι όπως τα συναντάμε εκφρασμένα σε όλα τα καταστατικά και τους νόμους της, είναι: «ο εθνικός χαρακτήρας, η εξυπηρέτηση των κοινωνικών θεσμών, εντός των εθνικών συνόρων, η διαφύλαξη της εθνικής ταυτότητας, γλώσσας και πολιτισμού, η απήχηση και η εκπροσώπηση εθνικών συμφερόντων, οι στόχοι οι οποίοι υπηρετούν το

δημόσιο συμφέρον, η κατοχύρωση της ελευθερίας της έκφρασης, της διάδοσης ιδεών, η διασφάλιση, τέλος, της πρόσβασης σε όλα τα παραπάνω όλων των κοινωνικών ομάδων, των στρωμάτων, των πολιτών αλλά και των μειονοτήτων» (Ο.π., 1994: 158-159).

Τα προγράμματα της κρατικής ραδιοτηλεόρασης οφείλουν να προβάλλουν μια συνολική πρόταση προς το κοινό στηριγμένη στη σοβαρότητα, στο μέτρο και τις αξίες της ελληνικής κοινωνίας. «Οι συνθήκες για την εκπλήρωση μιας τέτοιας εθνικής αποστολής μοιάζουν έτοιμες, καθώς ο βομβαρδισμός του κοινού με ετερόκλητες και ανεπεξέργαστες οπτικοαουστικές πληροφορίες, που εκφράζουν αλλότριες πολιτιστικές αξίες, έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση συμπτωμάτων που υποδηλώνουν μια κρίση πολιτιστικής ταυτότητας»¹. Φαινόμενα όπως η «ληηλάτηση» της ελληνικής εθνικής γλώσσας, η άγνοια του πολιτισμού και η ημιμάθεια, φανερώνουν την ανάγκη για μια ανανεωτική πρόταση, την οποία ο μόνος φορέας που έχει τη δυνατότητα αλλά και την υποχρέωση να την εκπληρώσει είναι η Ελληνική Ραδιοφωνία -Τηλεόραση (Ο.π., 1994: 153).

Η πορεία της ΕΡΤ, συνεπώς, έχει οροθετηθεί σύμφωνα με το σκεπτικό που μόλις αναπτύχθηκε έχοντας ως πρώτο και κύριο μέλημα την άμεση παρέμβαση και βελτίωση τόσο της φυσιογνωμίας όσο και του περιεχομένου του τηλεοπτικού της προγράμματος.

Τα προγράμματα, λοιπόν, των καναλιών της κρατικής ραδιοτηλεόρασης πρέπει να ακολουθούν μια σειρά κοινών αρχών και κανόνων, ώστε να οριοθετούν ένα ενιαίο πλαίσιο πολιτικής προγράμματος.

Σύμφωνα με το άρθρο 9 του νόμου 1730/87, οι πέντε βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τις εκπομπές της ΕΡΤ είναι: η αρχή της πολυφωνίας, της καλής ποιότητας των εκπομπών, της διαφύλαξης της ποιότητας της ελληνικής γλώσσας, του σεβασμού της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου του ατόμου, της διαφύλαξης, προαγωγής και διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής «παράδοσης» (Ο.π., 1994: 156).

Πιο αναλυτικά, οι εκπομπές που περιλαμβάνονται στα τηλεοπτικά προγράμματα της κρατικής ραδιοτηλεόρασης θα πρέπει - κατά το δυνατόν -

¹Υπουργείο Πολιτισμού και Προεδρίας, 1994 Πρακτικά του Β' Πανελληνίου Συνεδρίου για τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Αθήνα: Έκδοση της Διασωματειακής Επιτροπής για την Τηλεόραση και το Ραδιόφωνο, σελ. 152.

να ανταποκρίνονται θετικά στις καθολικά αποδεκτές αξίες που στηρίζουν το κοινωνικό οικοδόμημα και προ πάντων να μην αντιτίθενται σε αυτές. Ενώ συγχρόνως, θα πρέπει να στηρίζουν και να προβάλλουν σε κάθε ευκαιρία την ελληνική πολιτιστική ιδιαιτερότητα.

Επιπλέον, ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να καταβάλλεται για την προστασία της εθνικής γλώσσας, ώστε η χρήση να γίνεται με κάθε σεβασμό προς την καθιερωμένη γραμματική και το συντακτικό της. Συγχρόνως, η ΕΡΤ έχει υποχρέωση να προβάλλει με κάθε τρόπο την ελληνική πνευματική δημιουργία σε όλους τους τομείς της επιστήμης και της τέχνης, καλύπτοντας με αντικειμενικότητα όλες τις τάσεις και τις εκφράσεις τους.

Κλείνοντας, οι κάθε είδους εκπομπές που προβάλλονται από τη κρατική τηλεόραση πρέπει να έχουν ως στόχο όχι μόνο την ενημέρωση και τη ψυχαγωγία των θεατών, αλλά και την αισθητική και πνευματική τους καλλιέργεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1 Ανάλυση δείγματος

Στην παρούσα ενότητα θα ασχοληθούμε αποκλειστικά με την παρουσίαση, την ανάπτυξη και την ανάλυση ενός συγκεκριμένου δείγματος της τηλεοπτικής εκπομπής της ΕΡΤ 1 «Μουσική Παράδοση» με παρουσιαστή τον Παναγιώτη Μυλωνά.¹ Πιο συγκεκριμένα, θα μελετήσουμε την παρουσίαση δυο εορταστικών εκπομπών, των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς, που μεταδόθηκαν Κυριακή 24 Δεκεμβρίου του 2006 και Κυριακή 7 Ιανουαρίου της ίδιας χρονιάς.

Οι λόγοι για τους οποίους έγινε η συγκεκριμένη επιλογή δείγματος είναι αφενός, επειδή τη χρονική περίοδο των εορτών η έξαρση του θρησκευτικού συναισθήματος «λόγω της μεγάλης γιορτής της Χριστιανοσύνης και του Ελληνισμού» είναι πιο έντονη, άρα και πιο πλούσια ως προς το υλικό που παρέχεται. Αφετέρου, λόγω αυτής της γιορτινής και κατανυκτικής ατμόσφαιρας που προκαλείται από το χαρμόσυνο γεγονός της γέννησης του Χριστού, (σύμφωνα με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις), γίνεται πιο εύκολος ο εντοπισμός των σημείων εκείνων που φανερώνουν την ιδεολογία της κρατικής τηλεοπτικής εκπομπής.

Πριν ξεκινήσουμε την περιγραφή μας όμως, θα αναφερθούμε με συντομία σε ένα μικρό βιογραφικό του παρουσιαστή της εκπομπής, το οποίο με τη σειρά του θα φανεί χρήσιμο στην περαιτέρω ανάλυσή μας.

¹Η εκπομπή «Μουσική Παράδοση» μετράει στο βιογραφικό της σαράντα οχτώ χρόνια συνεχούς μετάδοσης. Για δεκαετίες ήταν η μοναδική εκπομπή της ελληνικής τηλεόρασης που παρουσίαζε δραστηριότητες τοπικών συλλόγων, παραδοσιακών χορωδιών και ορχηστρών. Σήμερα συνεχίζει το έργο της καταγράφοντας και διαδίδοντας χιλιάδες τραγούδια σχολιασμένα ιστορικά και μουσικολογικά, «δημιουργώντας έτσι ένα πολύτιμο αρχείο για την εθνική μας παράδοση». Βασικό επιτελείο οργάνωσης και παραγωγής της εκπομπής αποτελούν οι: Στάθης Ρέππας – σκηνοθέτης, Αντώνης Παργάνας – διευθυντής παραγωγής, Δήμος Στεφάνου – βοηθός παραγωγής, Μαριάννα Πετρούλια – μουσική επιμέλεια, Παναγιώτης Μυλωνάς – λαογραφική επιμέλεια - παρουσίαση. Η εκπομπή, μεταδίδεται κάθε Κυριακή στις 11:30 π.μ. και κάθε Παρασκευή 19:30 μ.μ. σε επανάληψη από την Ερτ 1. («Μουσική εκπομπή», *Μουσική Παράδοση*, 2009, «www.in.gr/T.V./show», τελευταία πρόσβαση 21 Ιανουαρίου 2009).

Ο Παναγιώτης Μυλωνάς¹ είναι μουσικολόγος, λαογράφος, Θεολόγος, Πολιτικός Επιστήμων και υποψήφιος Διδάκτωρ της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου. Παραγωγός και παρουσιαστής μιας από τις μακροβιότερες εκπομπές της ΕΡΤ 1 «Μουσική Παράδοση», η οποία επί τριάντα τρία συναπτά έτη προβάλλει την πολιτιστική ζωή του τόπου μας. Παράλληλα, είναι υπεύθυνος του αρχείου της μουσικής της ΕΡΤ. Πιο χαρακτηριστικά, όπως δηλώνει ο ίδιος ο παρουσιαστής σε συνέντευξη του, «είμαι ταγμένος στην υπηρεσία των εθνικών παραδόσεων και συντηρώ τα δημοτικά μας τραγούδια που διαιωνίζουν τον ελληνισμό. Γιατί μέσα από τα τραγούδια αυτά διασώζεται ολόκληρη η πανάρχαια ελληνική μουσική τέχνη, που μέσω αυτής αφηγούνται διάφορα γεγονότα, εξυμνούν αγώνες και θυσίες των Ελλήνων, μιλούν για την ελευθερία, για συναισθήματα, για αγάπη».

3.2 Παρουσίαση δείγματος (Α)

Η θεματολογία των εορταστικών εκπομπών του δωδεκαήμερου ξεκινάει με τα κάλαντα των Χριστουγέννων. Η πρώτη εκπομπή αρχίζει με μια εισαγωγή για την ιστορική πορεία των χριστουγεννιάτικων καλάντων μέσα στο χρόνο².

Σύμφωνα με τα λόγια του παρουσιαστή, πολλά έθιμα των Χριστουγέννων ανάγονται στη μακρινή αρχαιότητα, πράγμα το οποίο είναι φυσικό όπως υποστηρίζει, καθώς στα μέσα του 4^{ου} αιώνα η 25^η Δεκεμβρίου είχε οριστεί ως αρχή του έτους. «Χριστούγεννα Πρωτόγεννα πρώτη γιορτή του χρόνου» απαγγέλει, και συμπληρώνει, πως λόγω του γεγονότος αυτού ο εορτασμός προσέλαβε και πολλά από τα έθιμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπως διάφορες τελετουργίες που με αφορμή τον αγυρμός³ των παιδιών αποβλέπουν σε καλό ποδαρικό.

¹Ρηγόπουλος, Παναγιώτης, «Παναγιώτης Μυλωνάς», *Top news and travel age*, 2008, «www.panagiotisrigoroulos.gr», τελευταία πρόσβαση Σεπτέμβρης 2008.

²Δωδεκαήμερο ονομάζεται το διάστημα μεταξύ των δυο μεγάλων εορτών, των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων.

³Αγερμός ή αγυρμός, προέρχεται από το ρήμα αγείρω που σημαίνει συνάθροιση, συγκέντρωση, έρανος για συλλογή χρημάτων.

Συνεχίζοντας την αναφορά του στα χριστουγεννιάτικα κάλαντα κάνει λόγο για τους τρόπους παιξίματος και τα αντικείμενα τα οποία συνόδευαν αυτά τα τραγούδια τονίζοντας, ότι δεν διαφέρουν από αυτά των παλαιότερων χρόνων. «Είναι γνωστό ότι την παραμονή των Χριστουγέννων, όπως και της Πρωτοχρονιάς, τα παιδιά λέγοντας τα κάλαντα κρατούν στα χέρια τους αλλού μήλο ή πορτοκάλι, αλλού τρίγωνα, αλλού караβάκι με χάρτινες ταινίες ή αστέρι». Συγχρόνως, δεν παραλείπει να αναφέρει πως το καράβι μας φέρνει στο νου το πραγματικό πλοίο που κατά τη γιορτή των αρχαίων «ανθεστηρίων» στην Αθήνα το έφεραν πάνω σε τροχούς, επαναφέροντας τον Διόνυσο, το θεό της βλάστησης.

Κοινό γνώρισμα των καλάντων, συνεχίζει, «είναι ως γνωστόν ο αγύρτικός τους χαρακτήρας και θυμίζουν την αρχαία ειρεσιώνη. Όπως σήμερα όταν λέμε τα κάλαντα κρατάμε φαναράκι, ματσούκες, κ.α., έτσι κρατούσαν στην αρχαιότητα την ειρεσιώνη». Σε αυτό το σημείο ο παρουσιαστής δράττεται της ευκαιρίας και εξηγεί την ετυμολογία της λέξης. «Η ειρεσιώνη πήρε το όνομά της από τις γιρλάντες του μαλλιού που στην αρχαιότητα λεγόταν «είρος»¹. Στη συνέχεια η ειρεσιώνη λεγόταν για κάθε τραγούδι με χαρακτήρα επαινετικό ή ευχετικό, όπως και τα δικά μας τα λένε κάλαντα ασχέτως με το εάν είναι Χριστουγεννιάτικα, Πρωτοχρονιάτικα ή Βαγιάτικα κ.τ.λ.

Το πρόγραμμα συνεχίζει τη ροή του με κάλαντα από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, διανθισμένο με τραγούδια κατά κανόνα χριστουγεννιάτικου περιεχομένου από το αρχείο της ΕΡΤ.

Μετά την σύντομη μουσική διακοπή, ο παρουσιαστής Παναγιώτης Μυλωνάς επανέρχεται στη θεματολογία του, αυτή τη φορά δίνοντας πληροφορίες για τους στίχους των καλάντων, αναφέροντας, πως τα αγύρτικα αυτά τραγούδια σε όλη την Ελλάδα, αφού επαινέσουν τα πρόσωπα του σπιτιού, καταλήγουν στο γνωστό «αίτημα του φιλοδωρήματος», έθιμο το οποίο επίσης έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα. «Όταν ο Όμηρος

¹ Το έθιμο της *ειρεσιώνης* έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα, όπου τα παιδιά γυρίζουν από σπίτι σε σπίτι και εύχονται στους οικοδεσπότες τραγουδώντας ευχές και παινήματα. Η λέξη προέρχεται από το «είρος» που σημαίνει γιρλάντες από μαλλί. Η *ειρεσιώνη* ήταν φτιαγμένη από κλαδιά ελιάς ή δάφνης, τα οποία στολίζονταν με τούφες από κόκκινα ή άσπρα νήματα, που συμβόλιζαν την υγεία, την ομορφιά και τους καρπούς της γης. Γιορταζόταν δυο φορές το χρόνο, μια την άνοιξη και μια το φθινόπωρο με σκοπό είτε να ικετέψουν, είτε να ευχαριστήσουν τους θεούς. Με το πέρασμα του χρόνου, *ειρεσιώνη* άρχισε να ονομάζεται κάθε τραγούδι που είχε ως σκοπό να παινέψει ή να ευχηθεί.

παραχέιμαζε στη Σάμο, επισκεπτόταν τα σπίτια των ευγενών τραγουδώντας την ειρεσιώνη (τραγούδι με περιεχόμενο ευχετικό και επαινετικό), όπως ακριβώς τα δικά μας σημερινά κάλαντα. Στο τέλος του τραγουδιού ερχόταν και «το αίτημα του φιλοδωρήματος, με διακριτικό πάντα τρόπο».

Λίγο πριν περάσει στην παρουσίαση του δεύτερου μουσικού προγράμματος και ολοκληρώνοντας την αναφορά του στην ενότητα των χριστουγεννιάτικων τραγουδιών, κάνει λόγο για το περιεχόμενό τους.

Στα «λαϊκά» χριστουγεννιάτικα κάλαντα διακρίνει περιεχόμενο καθαρά ευχετικό και επαινετικό προς τα μέλη της οικογένειας. Ακόμη, κατηγοριοποιεί τα τραγούδια ανάλογα προς το επάγγελμα του νοικοκύρη του σπιτιού σε ποιμενικά, γεωργικά, κ.α, .επισημαίνοντας λίγο πριν το τέλος της εκπομπής, πως «όλα τα κάλαντα αναφέρονται στο χαρμόσυνο άγγελμα, στο ουράνιο μήνυμα της γέννησης του Χριστού».

3.3 Παρουσίαση δείγματος (B)

Με γιορτινούς χορούς και τραγούδια ξεκινάει και η δεύτερη εορταστική εκπομπή της κρατικής τηλεόρασης. Κάλαντα περιλαμβάνει και πάλι το πρόγραμμά της, αλλά αυτή τη φορά Πρωτοχρονιάτικα.

Ο Παρουσιαστής Π. Μυλωνάς αναφερόμενος στη δεύτερη μεγάλη γιορτή του δωδεκαημέρου, την Πρωτοχρονιά, αρχίζει την αναφορά του στα κάλαντα δίνοντας τις παρακάτω πληροφορίες: «Τα κάλαντα πήραν το όνομά τους από τις «καλένδες» του Ιανουαρίου που γιορταζόταν με ιδιαίτερη λαμπρότητα στους Βυζαντινούς χρόνους. «Καλένδες» λέγονταν οι πρώτες μέρες των Ρωμαϊκών μηνών. Οι πιο λαμπρές «καλένδες» στη Ρώμη ήταν του Ιανουαρίου που γιορτάζονταν με ποικίλες εκδηλώσεις. Επίσης, ονομαστές ήταν και οι «καλένδες» του Μαρτίου, όπου εξοφλούνταν τα χρέη και οι τόκοι. «Καλενδάριο» λεγόταν και το βιβλίο των χρεών (από εδώ πήρε και το όνομα του το σημερινού ημερολογίου). Στην Ελλάδα δεν είχαμε «καλένδες» για αυτό λέγεται και το γνωστό «εις τας ελληνικάς καλένδας εξοφλήν». Το λέμε για χρέη

που δεν πρόκειται να εξοφληθούν ποτέ, αφού ο ελληνικός μήνας δεν έχει «καλένδες»».

Στη συνέχεια του προγράμματος η θεματολογία περνάει στον άγιο Βασίλειο, ο οποίος σύμφωνα με την περιγραφή που δίνεται από τον παρουσιαστή παριστάνεται σαν μικρός μαθητής, «κρατώντας κόλλα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι, και σαν μικρό εξεταζόμενο τον βάζει ο λαϊκός ποιητής τον άγιο να πει την άλφα-βήτα, να έχει το θεό βοήθεια και τούτο, γιατί τα κάλαντα αυτά είναι συνδεδεμένα με την Βυζαντινή σχολική παράδοση των εξετάσεων των μικρών μαθητών, που γίνονταν τούτη την εποχή στο Βυζάντιο ενώπιον συγγενών και γονέων».

Την ροή της Πρωτοχρονιάτικης εκπομπής διακόπτει μια σύντομη μουσική ενότητα, που περιλαμβάνει κάλαντα και χορούς της «Σινεπόλεως» και της «Κασταμονής», της περιοχής του Πόντου και της Μικράς Ασίας.

Μετά το τέλος του μουσικό διαλείμματος ο παρουσιαστής συνεχίζει τη μακροσκελή αναφορά του στον άγιο Βασίλη, αναλύοντας τις μορφές του αγίου έτσι όπως διαμορφώθηκαν μέσα από την ελληνική «παράδοση». «Η μορφή του αγίου Βασιλείου, έτσι όπως παρουσιάζεται στην λαογραφία μας, δεν έχει καμία σχέση με τις ευρωπαϊκές μορφές του αγίου που εδώ και χρόνια έχουν εισαχθεί στην ελληνική εθιμολογία». Η «παράδοσή» μας, συνεχίζει, «διακρίνει τρεις μορφές του αγίου Βασίλη που θα μπορούσαν οι καλλιτέχνες μας άριστα να συλλάβουν και να τις αναπαραστήσουν χωρίς να ξεφύγουν από την Βυζαντινή και Ελληνική τους ατμόσφαιρα».

Οι μορφές αυτές είναι τρεις. Ο άγιος Βασίλης ο οδοιπόρος, κρατώντας το χαρτί του σχολείου και την ευλογημένη ράβδο, ο άγιος Βασίλης ο ζευγολάτης ή αλλιώς σπορέας των αγρών, έτσι όπως γνωρίζουμε από τα κάλαντα αγροτικών περιοχών και νησιών και ο άγιος Βασίλης προφήτης ή αλλιώς μάντης, με την ιδιότητα να φανερώνει στις ανύπαντρες κοπέλες την καλή τους μοίρα. *«Αϊ Βασίλη μου καλέ και άγιε θαυματουργέ, δείξε και φανέρωσε τον άντρα που θα πάρω, αϊ Βασίλη μου καλέ δάσκαλε και αγαθέ, από την έρημο περνάς και τις μοίρες απαντάς, κοίτα ειδές την τύχη μου και χαιρέτησε τη 'νε αν κάθεται να σηκωθεί κι αν στέκει να σιμώσει».*

«Πόσο πράγματι «παραδοσιακός» και «ελληνικός», αναφέρει έπειτα από την παραπάνω περιγραφή που έδωσε, «είναι ο τύπος αυτός του σεμνού πεζοπόρου που με κάποια εκκλησιαστική χροιά και σαν να θυμίζει τον άγιο

της Καισαρείας είναι πρόθυμος μόνο γράμματα να διδάξει και στηρίζεται στο θαυματουργικό ραβδί».

Πέρα από τις τρεις μορφές που παριστάνεται ο άγιος Βασίλης, του οδοιπόρου, του γεωργού και του προφήτη, υπάρχει και η διεθνείς μορφή, σημειώνει ο παρουσιαστής, αυτή του ευρωπαϊκού αγίου Βασίλη με τις μπότες, το κόκκινο κουστούμι, την κόκκινη κουκούλα και την άσπρη ερμίνα. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη μορφή του αγίου που συναντάμε στα εμπορικά καταστήματα και τους δρόμους. «Τον ονομάζουν και αυτόν άγιο Βασίλη στην Ελλάδα παρ' όλο που όλοι γνωρίζουμε, πως ο εμπορικός αυτός τύπος προσωποποίησης του νέου χρόνου δεν έχει καμία σχέση με τον ορθόδοξο άγιο, τον επίσκοπο Καισαρείας. Η συνωνυμία αυτή, ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν μειώνει την ευλαβική τιμή του ελληνικού λαού προς τον πραγματικό άγιο που όλοι σέβονται σαν έναν από τους τρεις ιεράρχες και του ψάλλουν ιδιαίτερα κάλαντα με καθαρά αγιολογικό έπαινο».

Στην συνέχεια, το πρόγραμμα διανθίζεται με κάλαντα των Φώτων και της Θράκης. Σε αυτό το σημείο ο παρουσιαστής Παναγιώτης Μυλωνάς χρησιμοποιώντας την ιδιότητά του ως μουσικολόγου, αναλύει τα τραγούδια σχολιάζοντας: «Τα κάλαντα αυτά τραγουδιούνται και στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο, η μουσική τους είναι πολύ απλή, με ελάχιστες νότες, και μουσικές φράσεις που διαρκώς επαναλαμβάνονται χωρίς ιδιαίτερη ανάπτυξη και ρυθμική ποικιλία. Οι στίχοι τους, όμως, καταλήγουν σε όμορφο ποιητικό αποτέλεσμα. *«Σήμερα τα φώτα κι ο φωτισμός και χαρές μεγάλες και αγιασμός, σήμερα βαφτίζεται ο Χριστός εις τον Ιορδάνη τον ποταμό, εις τον Ιορδάνη τον ποταμό κάθεσαι η κυρά μας η Παναγιά...»*

Τα τελευταία κάλαντα που παρουσιάζονται στο εορταστικό πρόγραμμα της Πρωτοχρονιάς είναι της περιοχής της Πάτμου. Αυτή τη φορά ο παρουσιαστής με την ιδιότητα του θεολόγου, αφού απαγγέλει ορισμένους από τους αρχικούς στίχους των τραγουδιών *«Καλημέρα πάντες ω αδερφοί, ακούσατε την σήμερον εορτή, σήμερον τα φώτα και εορτή και λαμπερά ημέρα δεσποτική»*, συμπληρώνει, *πως οι στίχοι των εορταστικών αυτών τραγουδιών συνεχίζουν περιγράφοντας την δημιουργία του κόσμου, περνούν στο προπατορικό αμάρτημα του Αδάμ και της Εύας, φτάνουν, έπειτα, στην έλευση του Σωτήρος και στο τέλος καταλήγουν στο βάπτισμα από τον Ιωάννη στον Ιορδάνη ποταμό»*.

Σε αυτό το σημείο τελειώνει και η δεύτερη γιορτινή εκπομπή της κρατικής τηλεόρασης με τον Παναγιώτη Μυλωνά, η οποία περιλάμβανε ως επί το πλείστον κάλαντα άγιο-βασιλιάτικα και των Φώτων, κλείνοντας με αυτόν τον τρόπο τον κύκλο των εορταστικών εκδηλώσεων του δωδεκαημέρου.

3.4 Σχολιασμός και ανάλυση

Η τηλεοπτική μουσικό-χορευτική εκπομπή του Παναγιώτη Μυλωνά «Μουσική Παράδοση», στα πλαίσια της «εκστρατείας» της κρατικής τηλεόρασης για διαφύλαξη, προαγωγή και διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής «παράδοσης», αναλαμβάνει το χρέος της και παραθέτει τη γνώση του ιστορικού και πολιτισμικού παρελθόντος της χώρας, με στόχο τον τονισμό και την ισχυροποίηση της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας¹.

Στην προσπάθεια της αυτή, παρουσιάζει την πορεία των λαϊκών «παραδόσεων», της καλλιτεχνικής δημιουργίας στη συγκεκριμένη περίπτωση, με έντονα ελληνοκεντρικό χαρακτήρα, «όπου το ελληνικό πολιτισμικό παρελθόν, λειτουργώντας ως υποθήκη, διαπλέκεται και δημιουργεί το παρόν

¹Η ελληνική κρατική τηλεόραση ως ένα από τα μέσα επικοινωνίας τα οποία μπορούν να ενημερώσουν και να υποστηρίξουν ελληνικά θέματα, περιλαμβάνει στο πρόγραμμά της αρκετές εκπομπές πολιτιστικού περιεχομένου, προκειμένου να συμβάλει στη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας, στην ενίσχυση της ελληνικής γλώσσας και την προαγωγή του ελληνικού πολιτισμού. Εκπομπές παρόμοιες με αυτή που στην παρούσα εργασία αναλύουμε είναι: «Κυριακή στο Χωριό» την οποία παρουσιάζει η Μάρνη Χατζηεμμανουήλ κάθε Κυριακή μεσημέρι από την ΕΡΤ3.

Η θεματολογία της συμπεριλαμβάνει τις ομορφιές και τις ιδιαιτερότητες περιοχών της χώρας, με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και σύνθετη πολιτισμική ταυτότητα, δίνοντας βήμα έκφρασης σε φορείς, συλλόγους και συνεταιρισμούς αλλά και παρουσιάζοντας τις δραστηριότητές τους, τα ήθη τα έθιμα και τις τοπικές γεύσεις.

Σύμφωνα επίσης με την πρώτη φάση του νέου, αναβαθμισμένου δορυφορικού προγράμματος της ERT world προβάλλονται δύο νέες εβδομαδιαίες ενημερωτικές εκπομπές, ενώ ακολουθεί και μια τρίτη, δεκαπενθήμερη, πολιτιστικού περιεχομένου. Η πρώτη εκπομπή ξεκίνησε μέσα στο Δεκέμβριο και έχει τον τίτλο «Οδύσσεια». Ασχολείται κυρίως με θέματα της ομογένειας. Την εκπομπή παρουσιάζουν οι δημοσιογράφοι Αντώνης Αλαφογιώργος και Αφέντρα Βαρσαμακίδου. Η δεύτερη εκπομπή, επίσης εβδομαδιαία, αναδεικνύει και προβάλλει την εικόνα της σύγχρονης Ελλάδας στον κόσμο. Πρόκειται, για ένα μοντέρνο και καλαίσθητο ελληνικό μαγκαζίνο, με παρουσιάστρια την Ειρήνη Νικολοπούλου, που επικεντρώνεται κυρίως στην τρέχουσα εσωτερική ειδησεογραφία ή στις εσωτερικές πολιτικές αντιπαραθέσεις, αλλά και στα θέματα της ανάπτυξης, της οικονομίας, των επενδύσεων, των ελληνικών προϊόντων, του τουρισμού και του πολιτισμού. Η τρίτη τέλος εκπομπή που άρχισε να προβάλλεται από τις αρχές Μαρτίου, είναι ένα δεκαπενθήμερο πολιτιστικό μαγκαζίνο, την επιμέλεια του οποίου έχει η δημοσιογράφος Εύα Νικολαΐδου.

και το μέλλον»¹. Ο ίδιος ο παρουσιαστής, ταγμένος στην υπηρεσία των εθνικών «παραδόσεων», όπως δήλωσε σε συνέντευξη, «φέρει την ευθύνη της διάδοσης της λαϊκής προφορικής «παραδόσης»².

Βασικό, λοιπόν, στόχο της εκπομπής αποτελεί η προβολή του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Ο άξονας αρχαιότητας και παρελθόντος, καθώς και η συχνή αλλά επιλεκτική χρήση του, συνδέεται άμεσα με τους στόχους της κρατικής ραδιοτηλεόρασης για στήριξη και καλλιέργεια της «παραδόσης», της κουλτούρας, και της ιστορικής μνήμης του ελληνικού λαού. Ο ρόλος της εκπομπής μπορεί να εκφραστεί μέσα από την εκπλήρωση της εθνικής της αποστολής, που είναι η συντήρηση της «παραδοσιακής» μουσικής, η οποία διαιωνίζει τον ελληνισμό. «Γιατί μέσα από τα τραγούδια αυτά διασώζεται ολόκληρη η πανάρχαια ελληνική μουσική τέχνη, που μέσω αυτής αφηγούνται διάφορα γεγονότα, εξυμνούν αγώνες και θυσίες των Ελλήνων, μιλούν για την ελευθερία, για συναισθήματα, για την αγάπη» (Ρηγόπουλος, 2008).

Η κυρίαρχη εικόνα της «παραδοσιακής» μουσικής, αλλά και της έννοιας της «παραδόσης» έτσι όπως προβάλλεται μέσα από την εκπομπή, είναι βαθύτατα ελληνοκεντρική και διέπεται σε μεγάλο βαθμό από το αρχαιοελληνικό πολιτισμικό μοντέλο και το αξίωμα της πολιτισμικής συνέχειας. Αυτό γίνεται κατανοητό μόνο αν παρακολουθήσουμε τη ροή της εκπομπής (έτσι όπως έχει οργανωθεί από τους συντελεστές του προγράμματος), η οποία τονίζει σε κάθε ευκαιρία τη σύνδεση της «παραδοσιακής» μουσικής με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Προχωρώντας πιο αναλυτικά παρατηρούμε, πως η προβολή και ο τονισμός του παρελθόντος συνοδεύει συχνά τα σχόλια του παρουσιαστή πριν ή μετά από κάθε παρουσίαση τραγουδιών και χορών.

Η αναδρομή στην αρχαιότητα δεν λείπει και από το συγκεκριμένο δείγμα εκπομπών που ενδεικτικά επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τις δυο, δηλαδή, εορταστικές εκπομπές των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς.

¹Σύμφωνα με το άρθρο 9 του 1730/87 του Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου, για τις γενικές αρχές που πρέπει να διέπουν τις τηλεοπτικές εκπομπές. Πρακτικά του Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου για τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, (16-20 Ιουνίου 1993), 1994, υπό την αιγίδα των υπουργείων Πολιτισμού και Προεδρίας

²Ρηγόπουλος, Παναγιώτης, «Παναγιώτης Μυλωνάς», *Top news and travel age*, 2008, «www.panagiotisrigopoulos.gr», τελευταία πρόσβαση Σεπτέμβρης 2008

Εστιάζοντας την προσοχή μας στην ενότητα των Χριστουγέννων παρατηρούμε, πως δεν είναι λίγες οι φορές που ο παρουσιαστής συσχετίζει στοιχεία του παρόντος, όπως έθιμα και στίχους χριστουγεννιάτικων καλάντων, με το μακρινό παρελθόν. «Οι στίχοι των καλάντων», όπως αναφέρει, «των αγύρτικων αυτών τραγουδιών δεν διαφέρουν από τους στίχους των παλαιότερων χρόνων του ελληνισμού». Και συνεχίζει, «είναι γνωστό ότι την παραμονή των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς τα παιδιά λένε τα κάλαντα κρατώντας στα χέρια αλλού μήλο, αλλού πορτοκαλί ή τρίγωνο, αλλού καραβάκι ή αστέρι. Το καραβάκι αυτό θυμίζει το πραγματικό πλοίο που κατά τη γιορτή των αρχαίων ανθεστηρίων στην Αθήνα, το έφεραν πάνω σε τροχούς. Κοινό γνώρισμα των καλάντων είναι ως γνωστών ο αγύρτικός τους χαρακτήρας που μας θυμίζει την αρχαία ειρεσιώνη, την οποία κρατούσαν στην αρχαιότητα όταν έλεγαν τα κάλαντα».

Είναι εμφανές, ότι τα λόγια του παρουσιαστή ενσυνείδητα ή ασυνείδητα προέρχονται από μια εθνοκεντρική θεώρηση κατανόησης της πολιτισμικής ταυτότητας, η οποία έχει ως στόχο την κατασκευή και προβολή συγκεκριμένων στερεοτύπων.

Η κατασκευή στερεοτύπων είναι ουσιαστικά μια διαδικασία κατηγοριοποίησης. Βασίζεται στην αναζήτηση στοιχείων που είναι λίγο – πολύ κοινά στην πλειονότητα των υποκειμένων ενός δεδομένου κοινωνικού συνόλου και για αυτό συμβάλουν στις διαδικασίες κοινωνικής ταύτισης και συγκρότησης των διαφόρων κοινωνικών ομάδων¹. Τα στερεότυπα, σύμφωνα με τον Lippmann, «αποτελούν εγγύηση του αυτοσεβασμού μας, είναι η προβολή πάνω στον κόσμο της δικής μας αίσθησης για τις αξίες, της δικής μας θέσης και των δικών μας δικαιωμάτων»². Υπό αυτή την έννοια, τονώνουν το αίσθημα της συλλογικότητας θέτοντας τα όρια του «εμείς» και του «άλλου», ενώ συγχρόνως δημιουργούν ανταγωνιστικές πρακτικές που προβάλλουν τη μοναδικότητα και την υπεροχή της εθνικής κοινότητας.

Επιστρέφοντας στο σχολιασμό του παραδείγματος, παρατηρούμε πως εκτός από την αναγωγή στην αρχαιότητα συχνή είναι και η αναφορά του παρουσιαστή σε θρησκευτικά θέματα. Το ενδιαφέρον για τη διατήρηση της

¹ Παναγιωτοπούλου, Ρόη, 1996 «Ο τύπος και το Μακεδονικό ζήτημα: ενημέρωση και επιδράσεις». Στο Ρ. Παναγιωτοπούλου, κ.α. (επιμ.) *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 491.

² Lippmann, W., 1998 *Κοινή γνώμη*, Αθήνα: εκδόσεις Κάλβος, σελ. 95.

«ελληνικής εκκλησιαστικής παράδοσης» είναι εξίσου έντονο με το αξίωμα της αρχαιότητας.

Και στις δυο εορταστικές εκπομπές η επίκληση στο χριστιανικό συναίσθημα είναι εμφανής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λόγια με τα οποία σκιαγραφείτε η μορφή του αγίου Βασιλείου. Ο Παναγιώτης Μυλωνάς διακρίνει τρεις μορφές του αγίου, έτσι όπως παρουσιάζονται στην ελληνική λαογραφία, τον άγιο Βασίλη οδοιπόρο, τον άγιο Βασίλη ζευγολάτη και τον άγιο Βασίλη τον προφήτη. Οι συγκεκριμένες μορφές του αγίου, σπεύδει να τονίσει, που «ενσαρκώνουν το πνεύμα του νέου χρόνου, δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με τη διεθνή ευρωπαϊκή μορφή του αγίου με τις μπότες, την κόκκινη κουκούλα και την άσπρη ερμίνα που συναντάτε σήμερα στα εμπορικά καταστήματα και τους δρόμους και που χρόνια τώρα έχουν ενταχθεί στην ελληνική εθιμολογία. Παρ' όλο που τον ονομάζουν και αυτόν άγιο Βασίλη, γνωρίζουμε πως δεν έχει καμιά σχέση με τον ορθόδοξο άγιο, τον επίσκοπο Καισαρείας, χωρίς, ωστόσο, η συνωνυμία αυτή να μειώνει την ευλαβική τιμή του ελληνικού λαού προς τον πραγματικό άγιο που όλοι σέβονται σαν έναν από τους τρεις ιεράρχες και ψάλλουν ιδιαίτερα κάλαντα με καθαρά αγιολογικό έπαινο».

Η θρησκεία, με τον τρόπο που παρουσιάζεται μέσα από την εκπομπή, λειτουργεί ως κύριος παράγοντας τονισμού της διαφορετικότητας. Θέτει, δηλαδή, τα όρια με μια διαχωριστική γραμμή και χωρίζει «εμάς, τους Έλληνες» από τους «άλλους, τους Ευρωπαίους».

Ο τονισμός της διαφορετικότητας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ενισχύει τόσο την συλλογικότητα όσο και την εθνική ταυτότητα. Προκειμένου, λοιπόν, τα μέλη μιας κοινότητας να ξεχωρίζουν από τους «άλλους - αλλόθρησκους» και να αναγνωρίζονται μεταξύ τους, αποδίδουν στα πρόσωπα ή στα αντικείμενα της λατρείας τους συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μην επιτρέποντας επιμέρους ταυτίσεις με στοιχεία οποιασδήποτε άλλης εθνικότητας.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της θρησκείας ως αντιπροσωπευτική διάσταση της πολιτισμικής ταυτότητας, το οποίο επιβεβαιώνει την αντίληψη αυτή, είναι ο συσχετισμός «ελληνικού» και «ευρωπαϊκού» αγίου Βασίλη έτσι όπως αναλύθηκε νωρίτερα από τον παρουσιαστή.

Ο τρόπος με τον οποίο αναλύεται ο συσχετισμός αυτός από την εκπομπή, η οποία δεν πρέπει να ξεχνάμε πως συνοψίζει στους στόχους της

τόσο την διερεύνηση και κατανόηση της ελληνικής πολιτισμικής ιδιαιτερότητας όσο και την ευθύνη της διάδοσης της «λαϊκής» προφορικής «παράδοσης», δεν θα μπορούσε να παρεκκλίνει από τον εθνικά προσανατολισμένο ρόλο της. Να διατηρεί ζωντανή την αίσθηση της θρησκευτικής κοινότητας αποκλείοντας πολιτισμούς και συλλογικές συμπεριφορές που προσδιορίζονται αρνητικά και ανταγωνιστικά προς τις δικές τους αξίες.

Καταλήγοντας, θα μπορούσαμε να πούμε πως αυτό που ουσιαστικά επιτυγχάνει ο θρησκευτικός λόγος μέσω της διαμεσολάβησής του από τα ΜΜΕ, προκειμένου να ενισχύσει τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας, είναι να διατηρήσει μια συλλογική αίσθηση κοινότητας θρησκευτικού τύπου, η οποία μέσω του εθνικιστικού λόγου επενδύεται με την «αίγλη της ελληνικότητας».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσω της μελέτης και ανάλυσης που παραπάνω πραγματοποιήθηκε, επιχειρήσαμε να διακρίνουμε κατά πόσο και με ποιόν τρόπο η κρατική τηλεόραση επηρέασε τη διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα, επιλέγοντας την εκπομπή της ΕΡΤ 1 «Μουσική Παράδοση», προσπαθήσαμε να δούμε τον τρόπο με τον οποίο η εκπομπή πραγματεύεται την έννοια της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, σε μια προσπάθεια για ανάπτυξη και ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας.

Επιλέγοντας να αναλύσουμε δυο εορταστικές εκπομπές, των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς, στην παρούσα εργασία, εστιάσαμε πρώτον, στον τρόπο με τον οποίο η εκπομπή προσδιορίζει τον εθνικό «εαυτό» και τον εθνικό «άλλο», και δεύτερον, στην κατασκευή και τη χρήση στερεοτυπικών επιχειρημάτων και αντιλήψεων που βοηθούν στην ενίσχυση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Η βασική υπόθεση εργασίας στηρίχθηκε στο ότι η ελληνική κρατική τηλεόραση, (στα πλαίσια της οποίας ανήκει και η προς ανάλυση εκπομπή), από την ημέρα της δημιουργίας της έως και σήμερα υπόκειται στον συστηματικό έλεγχο του κράτους, με αποτέλεσμα την ταύτισή της με την κεντρική κρατική ιδεολογία, και την αναπαραγωγή και διαιώνιση των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων της χώρας.

Η διαπίστωση και η καταγραφή της «αποστολής» της κρατικής τηλεόρασης που αναλύσαμε στο κεφάλαιο 2.7 μας οδήγησε στο συμπέρασμα, ότι η κρατική τηλεόραση αποτελεί έναν από τους κύριους και πιο αποτελεσματικούς παράγοντες διαμόρφωσης, ανάπτυξης αλλά και ισχυροποίησης της εθνικής ταυτότητας.

Στην προσπάθεια να δώσουμε μια σαφέστερη και ολοκληρωμένη ανάλυση του θέματος, θεωρήσαμε σημαντικό να εστιάσουμε στην έννοια και στη χρήση της ιδεολογίας του εθνικισμού. Αφού παρουσιάσαμε μια ευρεία εικόνα της έννοιας και της φύσης της, των βασικών της χαρακτηριστικών, και

της ενσωμάτωσής της στην ιδέα του έθνους, ασχοληθήκαμε στη συνέχεια με το πώς η κρατική τηλεόραση, μέσα από την εκπομπή «Μουσική Παράδοση» χρησιμοποιεί το φαινόμενο του εθνικισμού στην προβολή των διαφόρων εκφάνσεων της «παραδόσης» (τραγούδι, χορό κ.α.).

Ειδικότερα, αφού αναλύσαμε τις έννοιες του έθνους και της εθνικής ταυτότητάς έτσι όπως διαμορφώθηκαν στις Ευρωπαϊκές χώρες κατά το 19^ο αιώνα, υπό την επίδραση του γερμανικού ρομαντισμού, στη συνέχεια ασχοληθήκαμε με τη συγκρότηση του ελληνικού εθνικισμού, αναλύοντας τον τρόπο με τον οποίο προβάλλονται από την εκπομπή, ορισμένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού πολιτισμού, όπως ο χορός και το τραγούδι, τα ήθη και τα έθιμα, ώστε να διατηρηθεί ζωντανή η πολιτιστική ταυτότητα, η γλώσσα και η θρησκεία των Ελλήνων.

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήξαμε όσον αφορά στο πρώτο σκέλος είναι, ότι η ελληνική εθνική ταυτότητα δομήθηκε γύρω από μια κεντρική κρατική εξουσία που χρησιμοποιεί τους κρατικούς μηχανισμούς (όπως η κρατική τηλεόραση στην συγκεκριμένη περίπτωση) για να επιτύχει το ύψιστο ζητούμενο, την εθνική ενότητα, ομοιογένεια και ομοιομορφία. Φαντασιακά, γιατί σχηματίστηκε αναγνωρίζοντας ως ενοποιοί στοιχεία το τρίπτυχο «όμαιμον – ομόθησκον – ομόγλωσσον», και έτεροπροσδιοριστικά, όπως κάθε ταυτότητα στο μεγαλύτερο μέρος της, αφού η εκ των έσω κατασκευή της ενέχει πάντα το στοιχείο της υποκειμενικότητας.

Όσον αφορά στο δεύτερο σκέλος, η λαογραφικού περιεχομένου εκπομπή «Μουσική Παράδοση», κινούμενη στα πλαίσια εκπλήρωσης μιας συγκεκριμένης εθνικής κοινωνικής αποστολής της κρατικής τηλεόρασης, συμμετέχει στο εγχείρημα αυτό με τον δικό της τρόπο.

Η εκπομπή αναλαμβάνει το χρέος της για διαφύλαξη και διάδοση του ελληνικού ιστορικού και πολιτισμικού παρελθόντος, μέσω της προβολής της ελληνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας. Μέσα από την παρουσίαση δραστηριοτήτων τοπικών συλλόγων, παραδοσιακών χορωδιών, ορχηστρών και τραγουδιών και σε συνδυασμό με τα ιστορικά – μουσικολογικά σχόλια του παρουσιαστή, προβάλλεται η ιδιαιτερότητα του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής «παραδόσης», με έντονο τον ελληνοκεντρικό χαρακτήρα.

Η συζήτηση η οποία προηγήθηκε γύρω από το θέμα του εθνικισμού και «παράδοσης», στο κεφάλαιο 2.4 της εργασίας, μας βοήθησε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η προβολή της καλλιτεχνικής δημιουργίας του παρελθόντος, του τραγουδιού, της ενδυμασίας, της χειροτεχνίας και γενικότερα κάθε μορφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, στα «χέρια» μιας εθνικά προσανατολισμένης τηλεοπτικής εκπομπής όπως η εκπομπή της ΕΡΤ «Μουσική Παράδοση», μπορεί να αποτελέσει έναν από τους καλύτερους τρόπους αποτύπωσης, ανάδειξης και διατήρησης της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, της γλώσσας και της θρησκείας.

.

.

.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

--Βέικος, Θ., 1993 *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο.

--Βερναρδάκης, Χρήστος, 2000 *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα*, Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη.

--Βερνίκος, Νικόλας, Δασκαλοπούλου, Σοφία, 2002 *Πολυπολιτισμικότητα. Οι διαστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας*, Αθήνα: εκδόσεις Κριτική.

--Δέλτσου, Ελευθερία, 1995 «Ο ιστορικός τόπος και η σημασία της παράδοσης για το έθνος – κράτος». Το κείμενο αυτό βασίζεται σε υλικό της διδακτορικής διατριβής *Praxes of Tradition and Modernity in a Village in Northern Greece* που υποστηρίχθηκε το Σεπτέμβριο του 1995 στο Indiana University των Η.Π.Α.

--Δεμερτζής, Ν., 1996 *Ο λόγος του εθνικισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Σάκουλας.

--Δοξιάδης, Κ., 1995, *Εθνικισμός, Ιδεολογία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Πλέθρον.

--Κόκκαλη, Αγγελική, 1996 «Οι επιδράσεις της Κρατικής Ραδιοτηλεόρασης στην Εξέλιξη της Ελληνικής Κοινωνίας». Στο Ρ. Παναγιωτοπούλου, Π. Ρηγοπούλου, Μ. Ρήγου, Σ. Νοτάρης, (επιμ.), *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Κολιόπουλος, Ι. Σ., 1991 *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Βάνιας.

--Κωστής, Κ. Π., 2006 «Η συγκρότηση του κράτους στην Ελλάδα 1830-1914». Στο Θάλεια Δραγώνα – Φαρούκ Μπिरκετ (επιμ.) *Ελλάδα και Τουρκία. Πολίτης και Έθνος- Κράτος*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Λαδή, Στέλλα, 2007 «Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ταυτότητα και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η περίπτωση της Ελλάδας και της Ισπανίας». Στο Μ., Κοντοχρήστου (επιμ.), *ΜΜΕ και Ταυτότητα στην Ελλάδα*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήσης.

--Μαυρογορδάτος. Γ. Θ., 1998 «Ο διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης». Στο Δ. Γ., Τσαούσης (επιμ.) *Ελληνισμός, Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της Εστίας.

--Λιάκος, Αντώνης, 2005 *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*, Αθήνα: εκδόσεις Πόλις.

--Παναγιωτοπούλου, Ρόη, 1996 «Ο τύπος και το Μακεδονικό ζήτημα: ενημέρωση και επιδράσεις». Στο Ρ., Παναγιωτοπούλου, κ.α. (επιμ.) *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος, 1993 «Εισαγωγή: Το παρελθόν στο παρόν. Ανθρωπολογία, Ιστορία και η Μελέτη της Νεοελληνικής Κοινωνίας». Στο Ε., Παπαταξιάρχης, Θ., Παραδέλλης, (επιμ.) *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Πασχαλίδης, Γ., 1999 «Η πολιτισμική ταυτότητα ως δικαίωμα και ως απειλή. Η διαλεκτική της ταυτότητας και η αμφιθυμία της κριτικής». Στο Κωνσταντόπουλος, Χ., Μαράντου – Αλιφάντη, Λ., Γερμανός, Δ., *Εμείς και οι «άλλοι»: Αναφορές στις τάσεις και τα σύμβολα*. Αθήνα: εκδόσεις Τοπωθήτω.

--Σεραφετινίδου, Μελίνα, 1991 *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής – Gutenberg.

--Τζάκης, Δ., 2002 «Για την Ιστορία της Ελληνικής Λαογραφίας». Στο Γ., Αικατερινίδης, Ε., Αλεξάκη, Γ., Θανόπουλου, Ε., Σπαθάρη-Μπεγλίτη, Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα II : Οι Νεότεροι Χρόνοι. Ο Νεότερος Λαϊκός Βίος, τ. Α΄. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Ε.Α.Π.), Πάτρα.

.

--Τσαρδάκης, Δημήτρης, 1990 *Μαζική επικοινωνία και πραγματικότητα*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.

--Τσουκαλάς, Κ., 1998 «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: μερικά γενικότερα ερωτήματα». Στο Δ. Γ., Τσαούσης (επιμ.) *Ελληνισμός, Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της Εστίας.

.

Ξένη βιβλιογραφία

--Anderson, Benedict, 1997 *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Νεφέλη.

--Attali, J., 1991 *Οι θόρυβοι*, Αθήνα: εκδόσεις Ράππα.

--Berlin, I., 2002 *Οι ρίζες του Ρομαντισμού*, Αθήνα: εκδόσεις Scripta.

--Berstein, S., Milza, P., 1999 *Ιστορία της Ευρώπης. Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη 5^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Cooley, Ch., 1989 «Η σημασία της επικοινωνίας». Στο Κ., Λιβιεράτος, Τ., Φραγκούλης (επιμ.) *Το μήνυμα του μέσου. Η έκρηξη της μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Herzfeld, Michael, 2002 *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Hobsbawm Eric, Ranger Terence 2004 *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο.

--Hobsbawm Eric, 2004 «Επινοώντας Παραδόσεις». Στο Hobsbawm Eric, Ranger Terence, (επιμ.) *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο.

--Hobsbawm, E. J., 2000 *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα: εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

--Lippmann, W., 1998 *Κοινή γνώμη*, Αθήνα: εκδόσεις Κάλβος.

--McCombs, M., Einsiedel, E., Weaver, D., 1996 *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.

--MacDonald, Dwight, 1991 «Μια θεωρία της μαζικής κουλτούρας». Στο Κ., Λιβιεράτος, Τ., Φραγκούλης, (επιμ.), *Η κουλτούρα των μέσων. Μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--MacQuail, Denis, 2002 *Η θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.

--MacQuail, Denis, 1997 *Εισαγωγή στη θεωρία της επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.

--MacQuail, Denis, 2001 «Μαζικά μέσα και δημόσιο συμφέρον». Στο J., Curran και M., Gurevitch, (επιμ.), *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Κοινωνία*, Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.

--ΜαΚουέιλ, Ντένις, Βιντάλ, Σβέν, 2001 *Μοντέλα επικοινωνίας. Για τη μελέτη των μέσων μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη

--Maletze, Gerhard, 1991 *Θεωρίες της μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.

--Μπένετ, Τόνυ, 1989 «Θεωρίες για τα μέσα, θεωρίες για την κοινωνία». Στο M., Κομνηνού, Χ., Λυριτζής, (επιμ.) *Κοινωνία Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις δεν αναφέρει.

--Pares i Maicas, Manuel, 1996 «Μια προσέγγιση της πολιτισμικής ταυτότητας και οι διασυνδέσεις της με τη μαζική επικοινωνία». Στο P., Παναγιωτοπούλου, Π., Ρηγόπουλου, Μ., Ρήγου, Σ., Νοτάρης, (επιμ.) *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Shobba, Das, 1998 «Εθνική ταυτότητα και ΜΜΕ». Στο P., Παναγιωτοπούλου, Π., Ρηγοπούλου, Μ., Ρήγου, Σ., Νοτάρης, (επιμ.). *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

--Thompson, John, 1998 *Νεωτερικότητα και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.

Άλλες πηγές - Internet

--Λέκκας, Δ., Τζάκης, Δ., «Ιστορικές συνάψεις», *Δημοτικό τραγούδι*, 2008, «www.wikipedia.org/wiki», τελευταία πρόσβαση Δεκέμβριος 2008, σελ.3.

--ERT.gr.homepage, «Εταιρία-Ιστορικό»,
«www.ert.gr/ertae/etaireia/istoriko.asp», τελευταία πρόσβαση 18 Ιανουαρίου
2009.

--«Μουσική εκπομπή», *Μουσική Παράρδοση*, 2009, «www.in.gr/T.V./show»,
τελευταία πρόσβαση 21 Ιανουαρίου 2009.

--Ρηγόπουλος, Παναγιώτης, «Παναγιώτης Μυλωνάς», *Top news and travel
age*, 2008, «www.panagiotisrigoroulos.gr», τελευταία πρόσβαση Σεπτέμβρης
2008.

--Υπουργείο Πολιτισμού και Προεδρίας, 1994 «Πρακτικά του Β΄ Πανελληνίου
Συνεδρίου για τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας», Αθήνα, Έκδοση της
Διασωματειακής Επιτροπής για την Τηλεόραση και το Ραδιόφωνο.

